

NADER

DANKBAAR
GEREFORMEERD

#5

JAARGANG 30
MEI 2023

BEKEKEN

WOORD & WERELD MAGAZINE

De Geest en het evangelie van genade

- Recht doen aan God als Schepper
- Naderen tot de heilige God
- Maak geen afgod van eigen inzet

Redactioneel

Het is bijna Pinksteren, het feest waarop we de uitstorting van de Heilige Geest vieren. Maar op de omslag van deze *Nader Bekeken* zien we een tafereel – de aankondiging van Christus' geboorte – dat ons eerder aan Kerst doet denken. Vreemd?

Toch niet. Want de kunstenaar bracht hier het geloof van de kerk in beeld dat de Heilige Geest (weergegeven in de gedaante van de duif) de Zoon van God mens liet worden in de baarmoeder van Maria. Het is diezelfde Geest die met Pinksteren aan de kerk gegeven is en die ervoor zorgt dat ze dat geloof vasthoudt. Ferdinand Bijzet schrijft daarover in de rubriek Leer en leven.

Het is ook die Geest door wie we Gods Woord ontvangen hebben. Dick van der Stouw en Elise Lengkeek wijzen er in hun inzicht gevende artikel op dat het theïstisch evolutionisme op gespannen voet staat met de inhoud van dit Woord. Ze maken zich zorgen over de toenemende acceptatie van dit denken. Dat de aanvaarding van het evolutiedenken inderdaad consequenties heeft, blijkt wel uit Maarten Klaassens bespreking van het boek *Verbonden voor het leven* van Ad de Bruijne.

Pinksteren is het feest van de Geest. Hij houdt de kerk in leven – als zij blijft bij Gods Woord. Het is geen vanzelfsprekendheid dat God in ons midden is, zo laat Gert Kwakkel zien in *Woordwaarde*. Laten we dan ook niet vertrouwen op menselijke inzet, maar leven bij het Woord dat Hij ons gaf.

Daaraan draagt deze *Nader Bekeken* graag bij.

Ida Slump

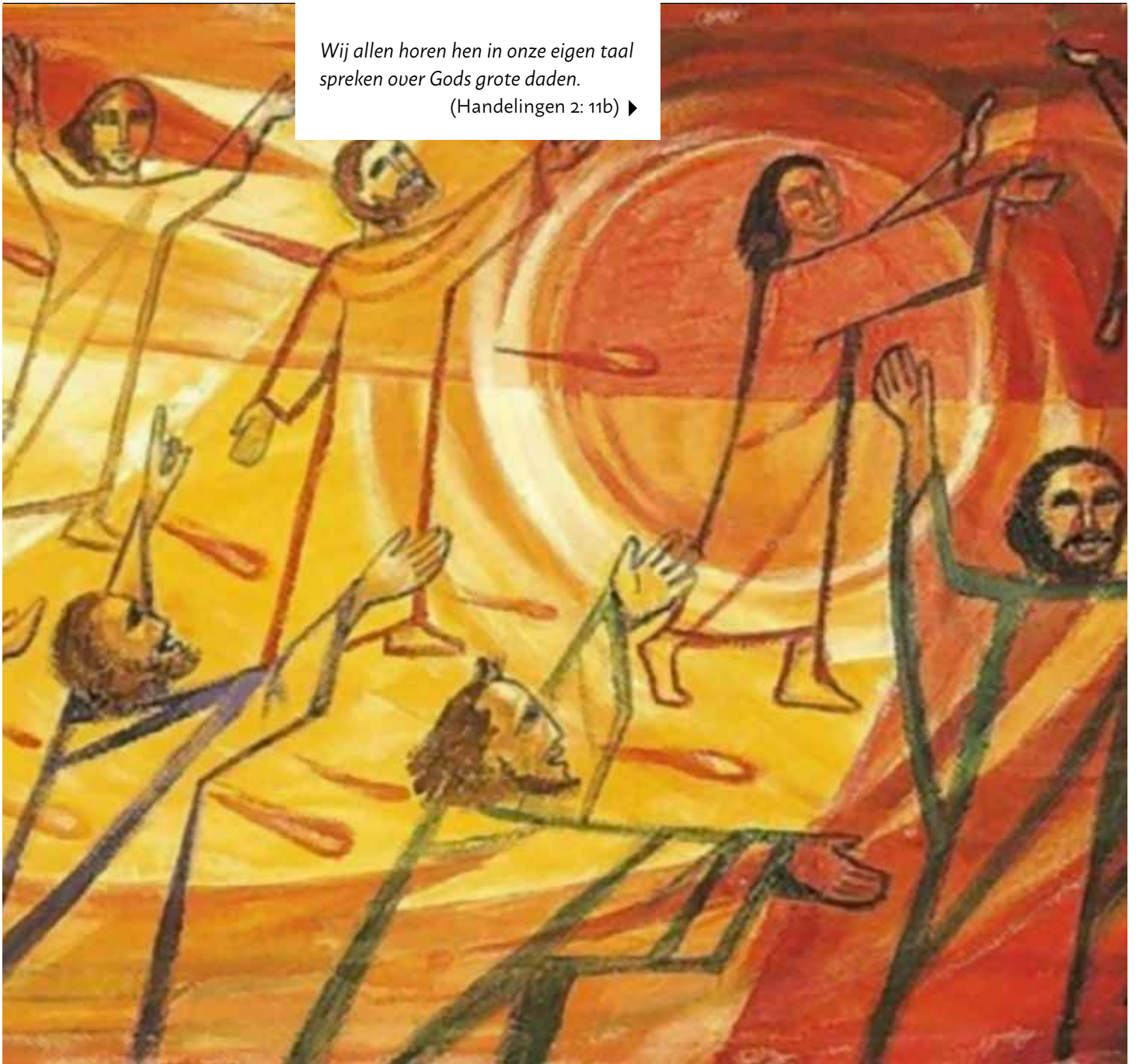
174	REDACTIONEEL IDA SLUMP
175	SCHRIFTLICHT Gods Geest spreekt in jouw taal YOOEUN SEONG
178	ACTUEEL Geloven in evolutie én de Bijbel: wat staat er op het spel? DICK VAN DER STOUW EN ELISE G. LENGKEEK
183	COLUMN Objectief in een ideologische jas RUFUS POS
184	THEMA 'Nu ik bij U kom in uw heiligdom' De evangelicale liedcultuur en de gereformeerde liturgie JAN SMELIK
189	WOORDWAARDE Met God in ons midden ... GERT KWAKKEL
192	LEER EN LEVEN De Redder van zondaren: Immanuel FERDINAND BIJZET
197	GELEZEN <ul style="list-style-type: none"> • Alles is hermeneutiek (maar hermeneutiek is niet alles) MAARTEN KLAASSEN • Leven met oorlog: Dr. R.J. Dam HENK DROST
205	UIT ANDERE BLADEN <ul style="list-style-type: none"> • Wanneer de cultuur meer invloed krijgt dan Gods openbaring ... • De tandeloze kerk PERRY STORM
212	GEDICHT Absalom. Menno van der Beek GERT SLINGS

*Nieuw licht
op een bijbelgedeelte*

Gods Geest spreekt in jouw taal

*Wij allen horen hen in onze eigen taal
spreken over Gods grote daden.
(Handelingen 2: 11b) ▶*

Herkenning geeft vreugde en verbinding. Dat merk je wanneer je ergens in het buitenland een landgenoot tegenkomt of iemand met een gereformeerde/christelijke achtergrond. Zelf merkte ik dat toen ik een oud echtpaar tegenkwam diep in de bergen in Noord-Italië waar bijna geen toeristen zijn. Ze waren van de PKN, maar het gaf een stukje herkenning en vreugde van ons gedeeld geloof, zeker in het land waar de rooms-katholieken de overhand hebben. Dan heb je samen iets waarin je elkaar herkent en dan heb je het gevoel dat je bij elkaar hoort.

Prachtig werk van de Geest

Herkenning geeft verbinding. Dat was ook het geval op het pinksterfeest in Handelingen 2. Jeruzalem is ontzettend druk rond deze tijd. De stad zit bomvol met duizenden Joden die van verschillende herkomst zijn. Er woonden in die tijd veel Joden in Jeruzalem die uit het buitenland geïmmigreerd waren. Deze vrome Joden kwamen uit verschillende motieven naar Jeruzalem. Sommigen kwamen om de wet te bestuderen, net als Paulus uit Tarsus. Anderen kwamen terug met het verlangen naar het herstel van Israël en wachtten op de komst van de Messias. En weer anderen kwamen op latere leeftijd om in deze heilige stad begraven te worden. Het is dan ook geen wonder dat je, wanneer je door de stad liep, allerlei vreemde talen hoorde van mensen die iets van hun eigen cultuur meenamen. Parten en Meden tot en met Joden uit Egypte, Rome en Arabië.

En de Heilige Geest lijkt hier gebruik van te maken. Wanneer de leerlingen van de Here Jezus bijeen zijn om te bidden, gebeurt er iets merkwaardigs. Plotseling klinkt er uit de hemel een geluid als van een hevige wind, er verschijnt iets als vuurvlammen boven ieders hoofd, en ze beginnen in vreemde talen te spreken. Het bijzondere is dat deze vreemde talen door de Joden uit de diaspora worden begrepen. Zowel een Jood uit Rome, als een Jood uit Mesopotamië snapt goed wat er gezegd wordt. De lofprijzing aan God wordt door iedereen in zijn moedertaal begrepen.

De een vertelt Gods grote daden, verricht in Christus. En de ander herkent en begrijpt de lofzang van de een als antwoord op Gods daad. Er is geen sprake meer van verwarring, zoals bij de toren van Babel, maar van herkenning en verbinding. Zo worden de gelovigen uit alle landen en culturen door de Geest met elkaar verbonden in Christus.

Dit is een prachtig werk van de Geest. Hij maakt dat mensen elkaar herkennen in het ene geloof in Christus. De woorden over Gods werk op aarde worden gesproken én begrepen. In de belijdenis van de gelovige wordt Gods tegenwoordigheid weerspiegeld, zodat de ander een glimp van God zelf op kan vangen.

Welke daden van God in het leven van de ander herken jij? En welke daden van God in je eigen leven zou je met de ander willen delen?

Broden en teok

Iedereen hoorde hen in hun eigen taal spreken over God. En dat is natuurlijk heel bijzonder. Het lijkt net alsof

**De een vertelt
Gods grote daden,
verricht in Christus.**

En de ander herkent
en begrijpt de lofzang
van de een als antwoord
op Gods daad

iedereen een google translate audio op z'n telefoon heeft staan. Waren de leerlingen nou zo taalgevoelig dat ze alle talen beheersten? Of was het een soort fantasie van de Joden dat ze dachten dat ze het begrepen? Geen van beide was het geval. Het was de heilige Geest die de brug legde tussen de output van God en de input van de mensen. En dan voor elk individu een eigen input. Wat is de Geest toch taalgevoelig en taalvriendelijk. Als het goed is werkt dezelfde Geest door in onze tijd. Iemand uit China die Chinees als moedertaal heeft, begrijpt een preek in het Chinees beter dan in het Engels. Voor de Groningers zal de Groningse Bijbel dichterbij het hart komen dan een NBV. Een Koreaan begrijpt het wonder van de Here Jezus met vijf broden en twee vissen beter, als hij leest dat het gaat om vijf 'teok' en twee vissen. Want in de Koreaanse Bijbel staat geen brood, maar teok. Dit zijn zachte rijstcakejes. Toen het christendom voor het eerst in Korea kwam, kenden de mensen geen brood, dat was westers eten. Dit heeft ook invloed gehad op de vertaling van de Bijbel. Daarom lezen Koreanen in de Bijbel niet dat Jezus brood uitdeelde, maar teok. Dat sloot aan bij hun belevingswereld en bij hun taal waardoor de Bijbel meer ging leven.

Als je erover nadenkt hoe groot de rol van taal is, niet alleen in het verstaan maar ook in het diep geraakt worden door wat je hoort en leest, besef je hoe bijzonder het is dat mensen met Pinksteren ieder in hun eigen taal worden aangesproken. Of dat mondeling gaat, of via gebaren, of via gezichtsuitdrukkingen, taal is een krachtig middel om contact te maken, elkaar te begrijpen en elkaar te bereiken. En het wonder is dat God, het goddelijk wezen, ons

aanspreekt en contact maakt door *onze* taal te spreken. Dus er is een beweging van de taal van de hemel naar de taal van de aarde. Niet wij worden geacht om God te begrijpen, maar Hij sluit zich aan bij onze levenswereld (denk maar aan Johannes 1: het Woord is mens geworden), om ons op een begrijpelijke manier aan te spreken. Je zou kunnen spreken over de taal van het hart. De Geest spreekt jou zo aan dat het aansluit en je raakt. Uiteindelijk moet je hart geraakt zijn, wil je over Gods grote daden spreken. De Psalmen zijn daar vol van. Daarom is Pinksteren een groot feest, omdat God door zijn Geest onze levenswereld binnenkomt, en onze diepste ziel aanspreekt.

maar worden door anderen belachelijk gemaakt. Zij zien daarin niets van het werk van God, laat staan de grootheid van God.

Is dat ook niet de reactie van de wereld van vandaag? Hoe makkelijk wordt het geloof en wordt Jezus niet onderuit gehaald in tv-programma's? Mensen lachen erom en vinden het grappig. Ze kleineren God en zijn Zoon. Maar gelukkig is Gods grootheid daar niet van afhankelijk. Hij wordt niet kleiner door wat de mensen zeggen. Wat de wereld ook maar vindt, God blijft groot. En willen de mensen Hem niet prijzen, dan zullen de bergen en stenen het wel overnemen. Op welke manier dan ook, spreken over Gods grote

God wordt niet kleiner door wat de mensen zeggen. Wat de wereld ook maar vindt, Hij blijft groot

God dienen met de taal van de liefde

Maar het kan ook anders. God kan je wel aanspreken in je belevingswereld, maar je moet het ook *willen* begrijpen. De vrome Joden hoorden de leerlingen ieder in hun eigen taal God loven, en ze waren verbijsterd door wat ze meemaakten. Maar er waren ook mensen die er de spot mee dreven. In hun ogen was het niets meer dan een groep dronken mensen die maar wat lalden. Kijk naar vers 13: *Maar sommigen zeiden spottend: 'Ze zullen wel dronken zijn'.* Het is paradoxaal. Mensen spreken over Gods grootheid (hoe geweldig klinkt zo'n getuigenis),

daden zal door de Geest generatie na generatie doorgaan, in alle werelddelen. Nog beter: het zal voor eeuwig doorgaan, ook als deze aarde verdwijnt. Want straks op de nieuwe aarde mogen we allemaal een en dezelfde Heer dienen met de taal van de liefde die ons samenbindt. ■

Yooeun Seong is predikant van de NGK Mariënberg.

Geloven in evolutie én de Bijbel: wat staat er op het spel?

De onlangs verschenen, zorgvuldig vormgegeven *Wetenschapsbijbel*¹ combineert een NBV21-vertaling met driehonderd bijdragen over geloof, cultuur en wetenschap: reflecties van wetenschappers en theologen op feitelijke, historische notities uit de Schrift. Eenduidige antwoorden op terreinen als genderproblematiek, duurzaamheid en ethiek worden niet gegeven. Maar over het scheppingsverhaal en de uitleg van Genesis 1-11 laten de auteurs geen twijfel bestaan: het gaat om mythische vertellingen uit het Midden-Oosten over het ontstaan van de wereld.

Deze auteurs aanvaarden zonder meer de evolutietheorie. Ze zijn het erover eens dat Adam en Eva niet echt hebben bestaan, dat de zondeval en de zondvloed (Genesis 1-11) niet feitelijk hebben plaatsgevonden. Zij baseren dat op wetenschappelijke aannames over 'de big-bang' en evolutie (natuurlijke selectie). Hieruit blijkt dat deze auteurs – theologen en wetenschappers van naam – het standpunt van theïstische evolutie hanteren. Dat veroorzaakt bij ons de nodige zorg vanwege spanning op dit punt met het heilig Woord van God zoals wij dat hebben ontvangen door de Heilige Geest. Het gaat ons in dit artikel dan ook met name om deze visie op het scheppingsverhaal.

Rudolf van Ems, *De schepping* (detail), manuscript 13e eeuw

Foto's: Aminda Fotografie

Twee visies

Onder christenen leven globaal twee visies op deze thema's uit het bijbelboek Genesis.

De eerste visie is: geloven en aanvaarden wat er in het gelaagde verhaal van Genesis staat beschreven – ook al gaat het ons voorstellingsvermogen te boven.

De tweede visie is: accepteren wat er staat, maar dat beschouwen als een tijd- en cultuurgebonden beschrijving en duiding van gebeurtenissen. Deze zienswijze – die we (ook) tegenkomen in de Wetenschapsbijbel – is voortgevloeid uit de toenemende acceptatie van de evolutietheorie onder christenen en heeft geleid tot een stroming die we nu kennen als *theïstisch evolutionisme* (TE). Grondlegger is de Jezüiet en paleontoloog Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955).

Wat is theïstisch evolutionisme? Het is '(...) *de gedachte dat sommige of alle klassieke religieuze leringen over God en de schepping verenigbaar zijn met een deel van, of de gehele wetenschappelijke theorie van de evolutie. (...) Volgens dit gezichtspunt is het zowel godsdienstig als wetenschappelijk gezien juist om oude religieuze geschriften te herinterpreteren op een manier die overeenstemt met de hedendaagse wetenschappelijk resultaten over evolutie.*' (Bron: Wikipedia)

Vanuit deze visie wordt naar ons idee de evolutietheorie – de natuurwetenschappelijke verklaring voor de evolutie van het leven en voor de verscheidenheid aan soorten op de planeet Aarde – over de Bijbel heen gelegd, of *binnengeschoven* door heel de Schrift heen. Onze ongerustheid spitst zich toe op de historische inperking van de woorden van de Schrift die hiervan het gevolg is.

De opmars van het theïstisch evolutionisme

TE heeft in Nederland terrein gewonnen door een aantal publicaties. In 2017 verscheen *En de aarde bracht Voort. Christelijk geloof en evolutie* van professor Gijsbert van den Brink. Twee jaar later kwamen daar reacties op in *En God zag dat het goed was. Christelijk geloof en evolutie* onder redactie van William den Boer, René Franssen en Rik Peels. In deze bundel behandelen vijftientwintig theologen en filosofen de relatie tussen de Schrift en de gegeven evolutietheorie. In het slothoofdstuk maakt Van den Brink zelf de balans op van de discussie en formuleert daarbij een aantal vragen. In 2020 schreven de hoogleraren Cees Dekker en Gijsbert van den Brink samen

met Corien Oranje het bekend geworden boek *Oer*. En in 2021 verzorgde Cees Dekker de bundel *Alle verstand te boven. 22 wetenschappers over hun leven, werk en God*.

In dit discours zijn mondesmaat kritische stemmen te horen. Bijvoorbeeld die van professor Mart-Jan Paul die het creationisme verdedigt tegenover evolutie.² In *'En God zag dat het goed was'* eindigt mgr. Everard de Jong zijn betoog met de stelling: 'De werkelijkheid is altijd groter dan welke taal ook kan beschrijven' (pag. 71). Ook vermelden we hier het boek *WOORD & Wetenschap. Goddelijke openbaring en menselijk inzicht*³, waarin een bijdrage is opgenomen van Wim de Vries over abiogenese (het ontstaan van levende materie uit niet-levende materie).

Doordat tot nu toe in de christelijke media weinig discussie gevoerd is over de consequenties van het TE-denken, krijgen veel christenen de indruk dat het idee van evolutie een alternatief is waar goed mee te leven valt.

Als we dieper inzoomen op TE zien we dat deze denkrichting principieel geen ruimte laat voor het creationisme. Creationisten houden vast aan een schepping in zes dagen en een letterlijke, historische duiding van schepping, zondeval en zondvloed in het boek Genesis. TE-aanhangers vinden dat wetenschappelijk niet navolgbaar, hoewel creationisten wel degelijk wetenschap hanteren voor hun nadere verklaringen van onder andere de zondvloed. Voor natuurwetenschappers kan ook Intelligent Design (ID) problematisch zijn. ID gaat vaak samen op met creationisme, maar legt vooral het accent op de *samenhang en complexiteit* van wat leeft en stelt dat een intelligent ontwerp daarvoor de verklaring moet zijn. Maar de wetenschappers stellen: we *weten niet* of er een ontwerp is.

Kritiek op het theïstisch evolutionisme

In onder andere de VS en in Zuid-Afrika bevinden zich wetenschappers als James Tour, Michael Behe, de wetenschapsfilosoof Stephen Meyer⁴ en vele anderen die hun wetenschap

1 NBV21 Wetenschapsbijbel. Met bijdragen over geloof, cultuur en wetenschap, uitg. Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap, 2022.

2 Prof. dr. M.J. Paul, *Oorspronkelijk. Overwegingen bij schepping en evolutie*, Apeldoorn, 2017.

3 Dr. P. de Vries, dr. M.J. de Vries, dr. Ir. W. de Vries, *WOORD & wetenschap. Goddelijke openbaring en menselijk inzicht*, Apeldoorn, tweede herziene druk 2020.

4 Medeauteur van J.P. Moreland, Stephen C. Meyer, Christopher Shaw, Ann K. Gauger, Wayne Grudem, *Theistic Evolution: A Scientific, Philosophical, and Theological Critique*, Wheaton Illinois, 2017.

pelijke arbeid combineren met het geloof in een scheppende God en de Bijbel als zijn betrouwbare Woord. Een God die per definitie ons vermogen tot redeneren te boven gaat, maar ons wel uitnodigt zijn schepping minutieus te onderzoeken. Maar ook in Nederland roeren zich steeds meer wetenschappers die niet kunnen en willen leven met het feit dat de gangbare wetenschap geen rekening met Gods handelen houdt. Op 30 maart jl. verscheen de bundel *Inzicht – Wetenschap voor Gods aangezicht*.⁵ Hierin staan zeer lezenswaardige bijdragen van twintig wetenschappers die op hun vakgebied actief wetenschap bedrijven 'voor Gods aangezicht', waarbij zij rekening houden met de Schepper van deze wereld, zijn openbaring en voorzienigheid. Dat geeft meer inzicht in onze werkelijkheid dan wetenschappelijke methodes op zichzelf kunnen bieden.

In Nederland wierp hoogleraar Benno Zuiddam overigens al in 2018 de vraag op of God en evolutie met elkaar zijn te verzoenen, in zijn artikel *Waarom theïstische evolutie geen wetenschappelijke optie is* (Logos.nl).⁶

Al deze wetenschappers maken inzichtelijk welke rol vooronderstellingen spelen in hun werk én dat van collega-wetenschappers die geen rekening houden met Gods handelen. Wat hen verbindt is dat ze grote leemtes en onbewezen aannames in de evolutietheorie aanwijzen. Ze stellen dat het boek Genesis ons juist toont waartoe God als Schepper van hemel en aarde in staat is – aansluitend bij de overige openbaringen van God over wie Hij is (o.a. Rom. 1:20; Ps. 19:2-5).

Dat wij het geheim van Gods schepping niet kunnen (be)vatten, houdt de Prediker ons voor: '(...) toch kan de mens het werk van God niet van begin tot eind doorgronden' (Pred. 3:11). Wij, mensen, zijn geschapen *in en met de tijd* als maatgevend systeem voor ons fysieke en mentale bestaan, terwijl God niet onderhevig is aan tijd en ruimte.

Twee vragen

De opmars van TE onder christenen stelt ons voor twee belangrijke vragen, waarop we in dit artikel ook een antwoord trachten te geven.

1. Wat zijn de consequenties van het TE denken?

In het licht van het theïstisch evolutionisme voelt een groeiende groep theologen zich geroepen hun eerdere opvattingen over schepping, zondeval en zondvloed te herzien. De eerste bijbelhoofdstukken zouden mythen zijn, voor het merendeel tijdens de Babylonische ballingschap opgetekend vanuit de be-

hoefte de oorsprong van de mens te beschrijven en God te karakteriseren. Hoewel het gaat om niet waargebeurde verhalen, worden ze betekenisvol geacht voor mensen van alle tijden. Volgens de TE-opvatting heeft God de evolutie in gang gezet, en hier en daar wellicht wat bijgestuurd. Dat brengt ons bij een aantal vragen, die ook Van den Brink signaleert als hij de balans opmaakt in *En God zag dat het goed was*.

Want wat zijn de consequenties wanneer Adam en Eva niet de eerste mensen zijn en als de zondeval geen historisch feit is? En als de fysieke dood geen gevolg is van de zonde, moet die dood dan overwonnen worden? En hoe zit het met de erfzondeleer? Al deze vragen leiden ertoe dat er opnieuw moet worden nagedacht over de aard van Christus' verlossingswerk. Van den Brink wil zelf naar voren halen '(...) dat Christus niet alleen 'herstelwerk' verricht, maar ook de schepping tot voltooiing brengt' (p. 384). Maar Anne van der Sloot heeft in het artikel 'Oer zet je op het verkeerde been'⁷ de vinger gelegd bij de miskenning van het alles omvattende werk van de Messias Jezus.

2. Deugt het evolutionaire denken? Wordt het niet te gemakkelijk omarmd door het theïstisch evolutionisme?

De evolutietheorie gaat uit van een aantal veronderstellingen. We noemen er een paar en gaan na of er bewijzen voor zijn.

Leven is ontstaan uit levenloze materie, zegt de evolutietheorie.

Is dat ooit aangetoond?

In 1953 toonde het beroemd geworden Miller-Urey-experiment aan dat onder bepaalde omstandigheden complexe aminozuren kunnen ontstaan. Dat zou erop wijzen dat uit anorganische (levenloze) stoffen leven kan zijn ontstaan. Onder vakwetenschappers is echter inmiddels consensus over het feit dat een cel, de bouwsteen van het leven, veel complexer is dan toen werd aangenomen. Er worden dagelijks nieuwe ontdekkingen gedaan, maar de vragen nemen daardoor eerder toe dan af.

Dat is niet verwonderlijk. Immers: binnen zo'n cel werken miljarden atomen in een geniaal verband perfect samen voor hun ingebouwde taak. Hoe is dat mogelijk?

Alles in de cel draait om informatie en een plan. In een gezonde cel worden stoffen gemaakt, geleid door DNA-opdrachten. Een cel zonder DNA is levenloze materie, maar ook een cel met bijvoorbeeld maar 50% van het DNA leeft niet.

De evolutietheorie gaat uit van de factor tijd en veronderstelt dat de cel is ontstaan in een langdurig evolutionair proces. In werkelijkheid werken miljarden jaren eerder tegen, want in

Het geheim van het scheppingsverhaal, hoe God precies te werk is gegaan, dat is waarheid en werkelijkheid die ons menselijk voorstellingsvermogen te boven gaat

veranderende omstandigheden vallen grote moleculen weer uit elkaar. Er is anno 2023, zeventig jaar na het Miller-Urey-experiment zelfs nog *geen aanzet* tot bewijs gevonden dat één cel of eencelligen *spontaan* kunnen zijn ontstaan. Andries van Renssen heeft hier uitvoerig aandacht aan besteed in zijn artikel 'De derde dag: het eerste leven – abiogenese 1 en 2'.⁸ En ook Arie Sonneveld concludeert in zijn boek *Boven tijd en toeval* dat noch miljarden jaren, noch toeval de schepping kunnen verklaren.⁹

Volgens de evolutietheorie is er sprake van een 'tree of life': één gemeenschappelijke afstamming van alle levende wezens, dus zowel plantaardige als dierlijke. Alles wat leeft zou uit die ene levende cel zijn ontstaan in een langzaam proces van kleine stapjes.

Is die 'tree of life' waarneembaar?

Juist in de wereld van de fossielen zijn geen tussenstadia gevonden. De overeenkomsten in bouw en structuur van bijvoorbeeld gewervelden doen eerder vermoeden dat er een geniaal *ontwerper* bezig was met een samenhangend plan. Een scheppende God zagezegd! Die ons bovendien heeft geopenbaard dat Hij ieder dier 'naar zijn aard' schiep. Alle levende wezens blijken een uniek DNA te hebben. Daarin is de informatie aanwezig voor alle voorziene varianten van een soort en de voorziene verspreiding van die soort over de gehele aarde. Darwin beschikte in zijn tijd echter nog niet over deze kennis en had nog geen inzicht in de complexiteit van elk leven gestuurd door DNA.

Darwin meende dat *natuurlijke selectie* het mechanisme in het evolutionair proces van alle levensvormen kan zijn geweest. Evolutionisten en atheïsten zien het als het enige bruikbare verklaringsmodel voor *the tree of life*.

Wordt dit mechanisme waargenomen?

Planten en dieren kunnen zich alleen binnen de soort met elkaar voortplanten. Dat is een waarneembaar feit. Zo kan een chimpansee zich niet met een gorilla voortplanten; meerdere bio-mechanismen maken dit onmogelijk. Wel is er altijd variatie te zien tussen individuen na voortplanting, bijvoorbeeld bij een nest jonge pups. De DNA-verschillen zijn echter klein en alle pups blijken nog steeds een hond te zijn.

Dat verschijnsel van kleine verschillen veroorzaakt *natuurlijke selectie*. Als de temperatuur in de omgeving stijgt, zal het best aangepaste jonge dier overleven. Maar een grotere verandering naar een nieuwe soort is niet bekend in de praktijk. Als het DNA wijzigt door fouten bij celdeling in het proces van voortplanting, sterft het individu of raakt het gehandicapt. Ook binnen de kring van gelovigen kreeg de theorie van Darwin direct voet aan de grond en zaaide twijfel aan het scheppingsverhaal volgens Genesis. Evolutie is en blijft echter een hypothese zonder bewijs, hoezeer men ook hoopt op het tegendeel in de nabije toekomst.

Een laatste vraag. Wat zijn materie en energie precies?

De basis van onze materiële wereld en dus ook van alles wat leeft is de cluster van *energie en deeltjes*, die in zekere zin één geheel vormen. Ondanks de vele theorieën van Max Planck, Albert Einstein, Stephan Hawking c.s. blijft het ten diepste onduidelijk wat materie en energie precies *zijn*, *waarom* ze doen wat ze doen en *waar* ze vandaan komen.

Wat we er wel over kunnen zeggen, is dat ze een door God gegeven werkelijkheid vormen! De rest is en blijft theorie. Het geheim van het scheppingsverhaal, hoe God precies te werk is gegaan, dat is waarheid en werkelijkheid die ons menselijk voorstellingsvermogen te boven gaat. Ook al zien we wetmatigheden waarmee we kunnen rekenen.

Ten slotte

Wie niet in God gelooft als Schepper van hemel en aarde, is aangewezen op een *god-loze premisse* (veronderstelling): het

5 Mart Jan Paul, Wim de Vries, Benno Zuiddam, Jan van Meerten (red.), *Inzicht – Wetenschap voor Gods aangezicht*, De Banier, Apeldoorn, 2023.

6 Zie *Waarom theïstische evolutie geen wetenschappelijke optie is* - Logos Instituut

7 *Nader Bekeken*, jrg. 27, nr. 12, december 2020, p. 430-435 (NB december 2020.pdf (woordenwereld.nl)).

8 *Nader Bekeken*, jrg. 29, nr 3, maart 2022, p. 90-97.

9 Zie Meint Smit: '*Pleidooi voor bescheidenheid*', een bespreking van dit boek in *Nader Bekeken* jrg. 29, nr. 12, december 2022, p. 423-425.

evolutionair concept. Er is geen alternatief voorhanden. Wie echter evolutie en geloof in God wil combineren (TE), kan kiezen uit twee premissen: God heeft de mogelijkheid gecreëerd dat leven ontstaat door natuurwetten en toevalligheden. Of: God heeft de evolutie in gang gezet en bijgestuurd.

Er staat veel op het spel wanneer we stap voor stap afstand nemen van de Bijbel, ten gunste van een beperkte en aanvechtbare theorie over de oorsprong der dingen. Het intrinsieke bouwwerk van Gods Woord als waarheid wordt niet langer gerespecteerd. Geen recht doen aan God als volmaakte Schepper is hem krenken in zijn eer. Hoe ernstig Hij dat opneemt, vermeldt Job 42:7: 'Ik ben in woede ontstoken tegen jou en je twee vrienden, omdat jullie niet juist over mij hebben gesproken zoals mijn dienaar Job.'

Het veronderstelde krachtenspel dat centraal staat in de evolutietheorie en het TE-denken staat volgens ons haaks op de belofte dat God een nieuwe aarde en hemel scheidt. Niet via de weg van evolutie, maar door zijn Woord. Een toekomstige wereld waar liefde, vrede en gerechtigheid woont, en niet het recht van de sterkste, of foutjes in het DNA.

Jezus Christus verwijst geregeld naar de Wet en de heilige boeken van de profeten als het gesproken en geschreven Woord waardoor God zichzelf en zijn plan met de wereld aan ons heeft bekendgemaakt. Door de Heilige Geest geïnspireerd, getuigen de apostelen van diezelfde almachtige God door wiens Woord de wereld met alle zichtbare en onzichtbare dingen geworden is (Joh. 1:1-3).

Langs diezelfde weg heeft God ons gewaarschuwd voor 'verdwalingen' onder invloed van wereldse wijsheid. Het ontkennen van de zondvloed – de zondvloed waaraan Jezus zelf refereert in Lucas 17:27 – wordt zelfs met name genoemd (2 Petr. 2:12 en 3:1-7). Ter ondersteuning van onze bezwaren kunnen we nog wel een hele reeks Schriftverwijzingen aanvoeren, maar 1 Korintiërs 15 springt er wat ons betreft uit. ■

Drs. Dick van der Stouw is oud-docent biologie en natuurkunde, Elise G. Lengkeek is journalist en auteur.

OBJECTIEF IN EEN IDEOLOGISCHE JAS

**Communiqueert het
journaal tegelijk ook
iets over de gewenste
positie van vrouwen?**

Ons land zit in een crisis – de stikstofcrisis. Niet dat de gemiddelde Nederlander ademhalingsproblemen ervaart. We struikelen ook nog niet letterlijk over verwoeste natuurgebieden. En een warmer voor- en najaar wordt door weinigen betreurd. Maar er zijn slachtoffers. Mensen die langer moeten wachten op de bouw van hun huis. En voorzeker, ook de boeren die onbetwistbaar veel hinder ondervinden van onduidelijke en veranderende wetgeving.

Natuurorganisaties wijzen op een wereldwijd probleem: het smelten van het poolijs met als gevolg een stijging van de zeespiegel. Het NOS-journaal lardeert deze boodschap met schokkende beelden van natuurrampen waarbij vuur en water (of juist het gebrek daaraan) een verwoestende hoofdrol spelen. En waar de wegen van mensen met tegengestelde belangen elkaar kruisen, laat het journaal ons hooivorken, optrekkende rook en omgegooide vuilnisbakken zien. De beelden van honderden tractoren, keurig geparkeerd op het Malieveld waren indrukwekkend. Kleine relletjes tegen deze glimmende achtergrond wekken de indruk dat onze boeren op het punt staan een nationale revolutie te ontketenen. Gespierde boodschappen in tweelettergrepige zinnen.

Tussen alle duizenden omgekeerde Nederlandse vlaggen ontdekken we ook een heuse regenboogvlag. Twee zelfs. Gelukkig! Onze boeren staan er niet alleen voor!

Als het op echt praten aankomt, verschuiven de panelen. Het journaal verplaatst ons naar de rust en vrede van een boerenstal. Een echte boerin mag daar, zittend op een (iets kleiner) landbouwwerktuig, al dan niet met haar eigen boer op de achtergrond, de ernst

en hevigheid van alle persoonlijke en bedrijfsmatige ellende wereldkundig maken. Onze welbespraakte vaderlandse boerinnen getuigen van de moeite waarin 'hun' bedrijf terechtgekomen is door onduidelijke en onrechtvaardige regelgeving. Misschien kunnen ze hun boodschap wel veel beter verwoorden dan hun mannelijke boerenpartners in Den Haag.

Alleen, zo vraag ik me af: communiceert het journaal, naast de integere inhoud, met de gekozen 'verpakking' niet tegelijk ook een andere boodschap? Iets over de gewenste positie van vrouwen? Zeg maar: niet zorgend voor de kinderen, maar actief in alles, behalve het gezin? Dat zou je ook zomaar kunnen concluderen uit het aantal vrouwelijke woordvoerders per aflevering van het NOS-journaal. Niet alleen als het gaat om boeren, maar ook om de wetenschap, het leger, de bouw en de vliegtuigindustrie. Precies zoals bij elke willekeurige demonstratie bijna altijd (toevallig) de regenboogvlag in beeld gebracht wordt, zie je in bijna elke close up van trainende militairen, bouwende bouwvakkers en vliegende piloten, een vrouw in die van oudsher mannenberoepen. Blijkbaar moeten wij 'onbewust' opgevoed worden. Wennen aan een nieuwe orde!

Er is werkelijk reden tot dankbaarheid als onze nationale en door de overheid betaalde media objectief verslag doen van meningen en gebeurtenissen. Alleen, hoe objectief is dat nog als in toenemende mate ook via de presentatie van het nieuws een ideologische en politiek correcte boodschap wordt meegezonden? ■

‘NU IK BIJ U KOM IN UW HEILIGDOM’

*De evangelicale liedcultuur
en de gereformeerde liturgie*

Thuis op zolder bewaar ik een doosje bandrecorderbanden met kerkdiensten uit de jaren zeventig waarin mijn vader voorgaat in de Zuiderkerk van Enschede. Wie deze diensten beluistert en vervolgens de huidige diensten in hetzelfde kerkgebouw op YouTube bekijkt, komt in een andere wereld terecht. Stadskerk De Verbinding, zoals de kerkelijke gemeente zich nu noemt, is een sprekend voorbeeld van een gereformeerde kerk waarin evangelicale invloeden diepe sporen hebben nagelaten in taal, toon en gebaar.

De evangelicalisering zal zich in de meeste gereformeerde kerken minder drastisch voltrekken, maar het proces zal inmiddels vrijwel overal op een of andere manier aan de orde zijn. De evangelische invloed kan op veel gebieden van het kerkelijk leven tot uiting komen, maar wordt vooral zichtbaar en hoorbaar in kerkdiensten. In het bijzonder blijkt het uit het gebruik van opwekkingsliederen, dat terecht een van de meest beeldbepalende kenmerken van het evangelicaliseringsproces genoemd is.¹

1 Miranda Klaver en Peter Versteeg, 'Evangelicalisering als proces van religieuze verandering', in: *Praktische Theologie, Nederlands tijdschrift voor pastorale wetenschappen*, jrg. 34 nr. 2, 2007, p. 172.

2 Centrale evangelische gedachten, zoals aandacht voor het individu, nadruk op echtheid en beleving, sluiten aan bij algemeen maatschappelijke tendensen, zodat die mogelijk evenveel invloed hebben.

In aansluiting op – en waarschijnlijk ook onder invloed van² – evangelische bijeenkomsten zijn gereformeerde erediensten de afgelopen decennia

veel familiarder geworden. Er is een zekere aversie gegroeid tegen formaliteit, tegen vastgelegde vormen, zoals orden van dienst en formulieren. Daarover hebben de kerken enige jaren geleden dan ook afgesproken dat er heel vrijblijvend mee omgegaan mag worden. De informaliteit uit zich bijvoorbeeld ook in de kleding van voor- en kerkgangers en in de aankleding van het liturgisch centrum. In menig kerkgebouw wordt de kansel niet meer gebruikt en staat of loopt de voorganger op een podium, dichtbij de gemeente. Je kunt dit beoordelen als slechts verandering van vormpjes. Maar zou die ook niet iets zeggen (positief of negatief) over onze visie, in dit geval op het ambt en over het 'tegenover van het Woord'? Hoe dan ook, als gesproken wordt over evangelische invloed op de gerefor-

meerde kerkdienst, gaat het al gauw over lofprijzing en aanbidding. Dat is niet vreemd, want binnen de evangelische wereld krijgen deze basale elementen van het christelijk leven goede aandacht. Er wordt veel werk van gemaakt om ze in het geloofsleven praktisch vorm te geven. Positief is zeker ook dat men de vanzelfsprekendheid om God te loven onderbouwt en bevordert op basis van de Schrift.³ Evangelische gemeenten geven lof en aanbidding een duidelijke en ruime plaats in hun bijeenkomsten. Het is daarom begrijpelijk dat gereformeerden naar evangelischen kijken als het gaat om de plaats van de lofprijzing in de kerkdienst en de wijze waarop die daar vorm kan krijgen. Belangrijk daarbij is ook de opvatting van evangelischen over hun liederen: deze liederen zouden meer *tot* God zingen en meer het 'hart' raken dan kerkliederen, die meer *over* Hem zouden zingen, en verstandelijker zouden zijn.⁴ Dit frame heeft ook onder gereformeerden zijn verdedigers.

Evangelisch domein?

Om te voorkomen dat we ons laten leiden door de gedachte dat je voor lofprijzing toch vooral bij de evangelicalen moet zijn, is het goed vast te stellen dat de christelijke kerk vanaf haar vroegste begin lof- en aanbidding

dingsliederen gemaakt en gezongen heeft. Ook is in de kerkgeschiedenis nagedacht over de liturgische plaats van de lofprijzing en aanbidding, en zijn daarvoor concrete liturgische vormen ontwikkeld.

Zo ontstond de liturgische beweging eind negentiende en begin twintigste eeuw mede vanuit de overtuiging dat de aanbidding een duidelijker plaats in de kerkdienst moest hebben dan tot dan toe het geval was. In orden van dienst die in het kielzog van de liturgische beweging gebruikt gingen worden, verschenen dan ook afzonderlijke onderdelen voor lof en aanbidding. De *Hervormde Bundel* uit 1938, die voor een belangrijk deel gezien kan worden als vrucht van deze beweging, kreeg een afzonderlijke afdeling 'Aanbidding'.⁵

Bij gereformeerden speelde de wens om de lof en aanbidding in de kerkdienst meer te honoreren destijds hooguit op een andere wijze, namelijk in de gezangenkwestie: mogen we in de liturgie ook via gezangen danken en prijzen voor Christus' heilswerk? Zo'n twintig, dertig jaar geleden is binnen de gereformeerde kerken via deputaatschappen en synoden aandacht geweest voor de plaats van lofprijzing en aanbidding, onder meer in het kader van de zogeheten ordinariumliturgie. Een van de verschillen met de ons bekende orden van dienst is dat in deze liturgie de dank- en lofprijzing

op diverse momenten een vaste plek heeft. Te denken is aan het 'gloria' aan het begin van de dienst en aan het hallelujalied na de evangelielezing, die met zeer uiteenlopende liedtypen en muziek ingevuld kunnen worden. Ook het avondmaal ('eucharistie') is in deze liturgie helemaal in het kader van de lofzegging geplaatst.⁶ Het is dus een keuze als kerken met betrekking tot het repertoire en de liturgische plek van de aanbidding de mosterd vooral bij de evangelischen halen.

Persoonlijke relatie

Het evangelicale liedrepertoire hangt onlosmakelijk samen met het doel van de evangelische beweging om gelovige en ongelovige in een persoonlijk ervaren innige relatie met God te brengen. In dat kader bekritiseert men de traditionele kerkdienst, die te vaak 'vastgevroren in gestolde vormen'⁷ zou zijn. Daartegenover pleit men voor een laagdrempelige, informele liturgie die aansluit bij de cultuur en de leefwereld van gelovigen en ongelovigen.

Vanwege deze missionaire reden wordt aansluiting gezocht bij de lichte muziekcultuur, zowel ten aanzien van de lied- en muziekgenres als het bijbehorend instrumentarium.⁸ Dat is immers de cultuur die in de westerse wereld domineert en waarmee je grote groepen kunt bereiken, temeer omdat zowel de evangelische als de wereldlijke cultuur dezelfde methoden gebruikt om muziek en liederen te produceren, te verspreiden en te promoten via moderne communicatiekanalen. Aangezien kerkgangers, vooral na de ontzuiling, bepaald niet op een eiland leven, verbaast het niet dat velen vertrouwd zijn met de evangelicale

**De christelijke kerk heeft
vanaf haar vroegste begin
lof- en aanbiddingsliederen
gemaakt en gezongen**

De nadruk op een persoonlijke relatie met God bepaalt ook vaak de wijze waarop evangelischen hun liedrepertoire inzetten in hun bijeenkomsten

muziek. Dat geldt eens te meer omdat het gaat om een vorm van loven en aanbidden die sterk gericht is op directe emotionele beleving, op het individueel beleven van Gods aanwezigheid door de Geest. De liederen moeten daaraan meewerken en ze worden zo gemaakt dat ze aan dat doel kunnen voldoen.

Dit doel stelt ook grenzen aan de hoeveelheid theologisch of bijbels geïnspireerde gedachten die men in het lied kan onderbrengen. Een lage 'theologische informatiedichtheid' zorgt ervoor dat de liederen hun werk beter kunnen doen. Dit laat zich prima vergelijken met de *gospel hymns* van rond 1900, de toenmalige opwekkingsliederen, die ook wel bekend staan als 'Johannes de Heer-liederen' of 'Sankey-liederen'. Deze werden destijds van gereformeerde zijde bekritiseerd, onder meer omdat het 'liederen van methodisten' waren, die 'het evangelie wel op een stuivertje konden schrijven'. Ook in deze liederen werd zo weinig mogelijk theologie gestopt, want alleen zo zouden zij de doelgroep optimaal kunnen bereiken. Je kon je beter beperken tot de kernboodschap.

Intussen blijft het de vraag of liederen met beknopte teksten en veel herhalingen, die mede daardoor een beroep doen op emotionele beleving, beter of geschikter zijn om te loven en te aanbidden dan liederen waarin in beeldrijke taal ook de redenen voor die lof en aanbedding in een aantal coupletten verwoord worden. Alleen al op grond van de psalmen luidt het antwoord: nee.

Tempelmodel

De nadruk op een persoonlijke relatie met God bepaalt ook vaak de wijze waarop evangelischen hun liedrepertoire inzetten in hun bijeenkomsten. In evangelische gemeenten hechten eraan mensen mee te nemen in de ontmoeting met God, wat concreet vorm kan krijgen door liederen gestructureerd aan te bieden volgens een zogeheten tempelmodel.⁹ Dat wil zeggen dat men via zorgvuldig gekozen liederen van de 'voorhof' naar het 'heilige der heiligen' gaat. In de 'voorhof' moeten liederen mensen losrukken uit de dagelijkse beslommingen en hen gereedmaken om naar God te gaan. Dit gebeurt bij uitstek via liederen waarin opgeroepen wordt God te loven. Daarna komt men in het 'heilige' waar belijdende lofliederen klinken over bijvoorbeeld schuld en vergeving, gemeenschap met God. Na het 'heilige' komt men in het 'heilige der heiligen'. Daar klinken vooral rustige aanbiddingsliederen, want daar is een intieme relatie met de Heer, wiens aanwezigheid dan ook ervaren wordt. Markante voorbeelden van opwekkingsliederen waarin het tempelmodel herkenbaar is, zijn: 'Ik kom in uw heiligdom binnen' (*Opwekking* nr. 192), 'Hier in uw heiligdom' (*Opwekking* nr. 245) en 'Nu ik bij U kom in uw heiligdom' (*Opwekking* nr. 753). Ook liederen waarin gezongen wordt over het knielen aan de voeten van de Heer of voor zijn troon, hangen samen met het gebruik ervan binnen dit tempelmodel.

Balans

Evangelische liederen worden primair gezien als voertuigen waarmee de Geest mensen in de aanwezigheid van God brengt.¹⁰ Daarbij ligt een zeer zwaar accent op het communiceren van de emotionele zijde van geloof. In dat kader staat ook de opvatting dat het evangelicaal liedrepertoire in tegenstelling tot het kerklied meer gericht is op het 'hart' dan op het 'hoofd'.

- 3 Van de vele binnen- en buitenlandse literatuur noem ik hier als voorbeeld alleen: Evert W. van de Poll, *Samen in de naam van Jezus. Over evangelische liturgie en muziek*, Zoetermeer, 2009, p. 124-135.
- 4 Vgl. o.a. Evert W. van der Poll, *Een nieuw gezang. Opwekkingslied en gospelmuziek*, Slie-drecht, 1992, p. 57-58 (interview met predikant Jacques Helder); Wout van Herwijnen, *Opgewekt gereformeerd*, Zoetermeer, 1995, p. 28, 29; C. van Setten, 'Op hoge toon', in: Hans Eschbach (red.), *Vurig Verlangen. Evangelische vernieuwing in de traditionele kerken*, Zoetermeer, 1996, p. 131.
- 5 'Hervormde Bundel 1938', gez. 132-152.
- 6 C. Trimp pleitte al voor een ruimere plaats voor de lof- en dankzegging bij de viering van het avondmaal, zie: C. Trimp, *De gemeente en haar liturgie*, Kampen, 1983, p. 150-151.
- 7 Aldus Hans Esbach in *Voortdurend Verlangen. Geestelijke vernieuwing in de Protestantse Kerk*, Zoetermeer, 2011, p. 274.
- 8 Deze visie ligt breed ten grondslag aan de Angelsaksische 'contemporary & charismatic worship'. Zie bijvoorbeeld: Joe Horness, 'Contemporary music-driven worship', in Paul A. Basden (red.), *Exploring the Worship: six views*, Grand Rapids, 2004, 100-119; Don Williams, 'Charismatic worship', in Basden, *Exploring the Worship*, p. 140-155.
- 9 Vgl. J. Cornwall, *Let Us Worship: The Believer's Response to God*, South Plainfield, 1983, Chapter 17 'Leading into Worship'; Van de Poll, *Samen in de naam van Jezus*, p. 84-85; Robert Webber, *Planning Blended Worship. The Creative Mixture of Old and New*, Nashville, 1998, p. 54-63.
- 10 Meer hierover: Jan Smelik, "'Heilige Geest van God, vul opnieuw mijn hart' – De lied- en muziekpraktijk van het Evangelisch Werkverband en het verlangen naar meer ruimte voor de Geest in de protestantse liturgie", in: Samuel Goyvaerts & Gerard Rouwhorst (red.), *Out of the blue. Geest en liturgie*, Antwerpen, 2020, p. 105-119.

Dat zou evangelicale liederen meer dan het kerklied geschikt maken voor lof en aanbidding. Ze zouden beter tegemoetkomen aan behoefte aan (geloofs)beleving en ervaring.

Deze mening zal zeker waar zijn voor degenen die haar verdedigen, maar zij verwoordt natuurlijk niet een algemeen geldende waarheid. Want wat aanspreekt en ontroert verschilt van persoon tot persoon. En zelfs per persoon kan het van tijd tot tijd verschillen.

Er zijn velen die bij opwekkingsliederen meer emotionele betrokkenheid voelen dan bij andere liedtypen. Eveneens zullen velen in laagdrempelige, familiale diensten geborgenheid, geloofswarmte, authenticiteit en aanverwante zaken ervaren. Maar het is goed zich te realiseren dat er binnen en buiten de kerk evengoed groepen zijn voor wie zo'n liturgie en het gebruik van aan de popcultuur gelieerde liturgische muziek niet of juist averechts werkt. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de populariteit van de *Choral Evensong* in Nederland, waar christenen en niet-christenen door de gewijde, 'hoogliturgische' sfeer, de stilte, de muziek en de schoonheid spirituele ervaringen hebben.¹¹

Afgezien daarvan: een constante in de Schrift en in de liturgiegeschiedenis is dat we in de kerkdienst naderen tot de heilige God, over wie we niet aards moeten denken, omdat Hij de Transcendente en Immanente is. Dit vertaalt zich in enige formaliteit en afstandelijkheid in woord, handeling en muziek; daarmee wordt eerbied tot uitdrukking gebracht. Nu hoeven we natuurlijk niet in de verhevenheid van de oosters-orthodoxe liturgie terecht te komen, maar een eenzijdige focus op familiariteit, alledaagsheid en ongedwongenheid brengt ons in het andere uiterste.

Zoals het kan dat mensen niet aangesproken worden door evangelische informaliteit, zo kan het zijn dat bij hen het gebruik om via liederen van een 'voorhof' naar een 'heilige der heiligen' te leiden ook niet werkt. Wie niets heeft met het liedrepertoire dat daarvoor gebruikt wordt, zal eerder pogingen tot manipulatie ervaren door de effectgerichte programmering van liederen, dan dat de Geest hem of haar ergens heenleidt.

Wie een dergelijk tempelmodel wil importeren in een gereformeerde kerkdienst, moet ingrijpen in het openingsdeel van de liturgie zoals deze in gereformeerde kerken gevolgd wordt. Want wanneer we van de 'voorhof' al naar het 'heilige der heiligen' zijn getrokken, zijn onderdelen als votum en groet, schuldbelijdenis en genadeverkoondiging overbodig. Die elementen horen immers bij de 'voorhof' en het 'heilige', die we al gepasseerd zijn.

Bovendien zijn er vragen te stellen bij het gebruik om via een aaneenschakeling van opwekkingsliederen (al dan niet in een tempelmodel) mensen emotioneel ergens op voor te bereiden of heen te leiden. Bijvoorbeeld de vraag hoe wij de gemeente zien: wordt zij gevormd door leden die in elke kerkdienst (eerst en nog?) een persoonlijke relatie met God moeten krijgen of beleven? Hoe verhoudt zich dit tot het gereformeerde uitgangspunt dat de kerkdienst een verbondsontmoeting van God en zijn volk is? Maak je de relevantie van liturgie dan niet te afhankelijk van de vraag waar kerkgangers behoefte aan hebben en of zij wel voldoende emotioneel betrokken zijn? Houd je er nog wel rekening mee dat het geloofsleven aan gebrokenheid onderhevig is? Want er kunnen tijden zijn dat je als gelovige niets voelt of kan voelen, dat je zelfs het gevoel hebt dat 'het heilige der

heiligen' (God) onbereikbaar is, en dat je je desondanks – rationeel – vastklampt aan Gods beloften.

Liederens die gemaakt zijn voor het tempelmodel of daarin functioneren, zijn natuurlijk niet onbruikbaar wanneer zo'n model niet gevolgd wordt. Ter vergelijking: diverse psalmen, zoals de pelgrimspsalmen, zijn ook voor een andere context gemaakt dan voor de gereformeerde liturgie, maar kunnen daar desondanks goed functioneren. En, zoals ik vaker geschreven heb, een gereformeerde kerkdienst valt heus niet om van een paar opwekkingsliederen. (Terzijde merk ik op dat lang niet alle liederen geschikt zijn voor gemeentezang met orgelbegeleiding of daarmee voldoende tot hun recht komen; een aantal vraagt beslist om vocalisten en instrumentalisten uit het lichte muziekcircuit).

Maar het veelvuldig of eenzijdig gebruik van evangelicale liederen kan er op de duur voor zorgen dat we vervreemd raken van kerkliederen die (bijbels-)theologisch een hogere 'informatiedichtheid' hebben. Dat zou ook betekenis hebben voor de functie van het lied als overdrachtsmiddel van bijbel- en geloofskennis. Enfin, hoe we lof en aanbidding inhoud en vorm geven staat altijd in wisselwerking met wat en hoe we geloven. ■

Dr. Jan Smelik is hymnoloog/musicoloog en publiceert regelmatig op het gebied van liturgie en kerkmuziek. Website: www.jansmelik.nl

¹¹ Zie hierover: Hanna Rijken, *'My Soul Doth Magnify'. The Appropriation of the Anglican Choral Evensong in the Netherlands*, Amsterdam, 2017.

**‘Vertrouw
niet op die
bedrieglijke
leus: “Dit is de
tempel van de
HEER! De tempel
van de HEER! De
tempel van de
HEER!”’**

(JEREMIA 7:4)

Met God in ons midden ...

Trots zijn op een gebouw en daaraan je zekerheid ontlene: dat doen wij toch niet? Of wel?

Helemaal waar

Het is feest in Jeruzalem, een feest voor de HEER. Uit heel Juda trekken de mensen op naar de stad om zich voor God neer te buigen. Als zij oog in oog met het tempelcomplex staan, horen ze roepen: Wat u nu voor u ziet, die prachtige gebouwen, dat is de tempel van de HEER! De tempel van de HEER! De tempel van de HEER!

Je zou bijna zeggen dat dit een waarheid is als een koe. Natuurlijk vormen die gebouwen het schitterende paleis waarin de HEER, de God van Israël, woont. God zegt zelf in Jeremia 7:10-11 dat de tempel in Jeruzalem het huis is waarover zijn naam is uitgeroepen. Hij is de eigenaar van dit unieke bouwwerk. Hij laat daar zien en horen wie Hij is en wat Hij doet. Wat zou het tempelcomplex anders kunnen zijn dan de woning van de HEER?

De boodschap die de tempelgangers uit Juda te horen krijgen is volkomen waar. Maar het effect ervan is, dat ze gaan denken: als dit prachtige geheel de tempel van de HEER is, dan zal Hij het

nooit verloren laten gaan. Hij laat zich dit huis echt niet afpakken. Hij zal het beschermen en verdedigen. En dus zijn wijzelf hier ook veilig, wij die hiernaartoe komen om Hem te aanbidden.

Toch een leugen

Die geruststelling hadden ze kennelijk nodig. Ze leefden namelijk in onrustige tijden. De vrome koning Josia was gesneuveld in een veldslag tegen farao Necho, de koning van Egypte. Daarna had men Josia's zoon Joachaz aangesteld als opvolger van zijn vader. Maar de farao ging daarmee niet akkoord. Hij zette Joachaz af als koning, plaatste diens halfbroer Jojakim op de troon en liet hem en heel Juda daar flink voor betalen (zie 2 Kon. 23:29-35).

Het koninkrijk Juda was dus gereduceerd tot een vazalstaat van Egypte. De farao maakte er de dienst uit. Ondertussen was er ook een andere grootmacht in opkomst: die van de Babyloniërs. Wat zou er van Juda worden te midden van al dit geweld?

Het ligt voor de hand dat in die tijd de leiders het volk gerust probeerden te stellen. Zij moeten immers meestal niets hebben van onrust en gebrek aan vertrouwen onder de bevolking. Pries-

ters, profeten of andere woordvoerders hielpen hen door hun volksgenoten op het prachtige tempelcomplex te wijzen. Ze bleven het herhalen, als een soort mantra die ze er bij de mensen in wilden heien: 'Dit is de tempel van de HEER! De tempel van de HEER! De tempel van de HEER!' Waarna hun hoorders dan zelf de geruststellende conclusie mochten trekken.

Ze zeiden geen woord onwaar. Toch typeert de HEER hun woorden als een bedrieglijke leus. Hij stuurt Jeremia naar een van de poorten van de tempel toe, om dat de feestgangers voor te houden. Hij moet zeggen dat ze bedrogen uit zullen komen als ze zich door deze woorden laten leiden.

Alles wat de leiders letterlijk zeggen, is waar. En toch is het bedrog. Zo geniepig kan valse profetie blijkbaar te werk gaan: niets verkeers zeggen en toch de mensen op het verkeerde been zetten.

Alles willen horen

Maar is het dan niet waar, dat je erop mag rekenen dat God zelf zijn tempel beschermt? De plaats waar Hij wil wonen en zichzelf bekendmaakt is toch een vaste burcht voor zijn volk? Inderdaad. Psalm 46:5-6 zingt daarover:

'Een rivier, wijd vertakt, verblijdt de stad van God, de heilige woning van de Allerhoogste.

Met God in haar midden stort zij niet in, vroeg in de morgen komt God haar te hulp.'

Dezelfde blijde boodschap vind je in Psalm 48:3-4:

'Sionsberg, flank op het noorden, zetel van de grote koning – in haar vesting weet men: God is onze burcht.'

Jesaja voegt daaraan toe:

'Zoals een vogel boven zijn nest vliegt, zo waakt de HEER van de hemelse machten over Jeruzalem, Hij waakt en Hij redt, Hij beschermt en bevrijdt.' (Jes. 31:5)

Genoeg bijbelteksten dus waarop men zich kon beroepen: als dit de tempel van de HEER is, dan kunnen wij hier zeker zijn van zijn bescherming!

Dat klopt helemaal, maar het is niet alles wat de HEER gezegd had. Kort na de bouw van de tempel verzekerde Hij Salomo dat Hij zijn naam daar altijd wilde laten wonen (1 Kon. 9:3). Direct daarop zei Hij: als jullie nu of in de toekomst ongehoorzaam worden en andere goden gaan vereren, dan 'wil Ik niets meer weten van deze tempel, die Ik voor mijn naam heb geheiligd'; dan zal er alleen een puinhoop van overblijven (1 Kon. 9:6-8).

Een paar eeuwen later had de profeet Micha de leiders van Israël gewezen op de corruptie en het onrecht waaraan zij zich schuldig maakten. Zij moesten er daarom maar niet op rekenen dat hun geen onheil zou overkomen, vanwege het feit dat de HEER in hun midden was. Integendeel, zo liet Micha hun weten, Jeruzalem en de tempelberg zouden aan de verwoesting worden prijsgegeven (Mi. 3:9-12).

Hoe kan het dat de voorgangers in Jeremia's tijd dit blijkbaar vergeten waren? Misschien dachten ze: dat verhaal kennen we al lang, maar we hebben er nog nooit iets van gezien. In de tijd van koning Hizkia hing ons voortbestaan aan een zijden draadje, toen koning Sanherib Jeruzalem belegerde. Maar op het laatste moment greep de HEER krachtdadig in en werden wij gered. Dus ook nu zal het wel niet zo'n vaart lopen. Wellicht redeneerden zij zo, maar de Bijbel vertelt het niet. In elk geval heeft wie per se zichzelf en anderen gerust wil stellen meestal wel een argument bij de hand. Zeker als je daarmee kunt ontkomen aan het nemen van pijnlijke maatregelen.

Vertrouwen als doel

Men kon het weten: dat God belooft zijn tempel en zijn stad te beschermen, betekent niet dat wij kunnen doen en laten wat we willen. Gods aanwezigheid in de tempel verzekerde Israël van zijn hulp. Dan was het wel zaak daar ook echt op te vertrouwen. Hij had zijn reputatie als de HEER, de trouwe God van Israël, aan die tempel verbonden. Dan moest je die reputatie ook serieus nemen door niet je veiligheid ergens anders te zoeken. Je moest erkennen dat Hij het voor het zeggen had in en rond de tempel. En dat Hij dus bepaalde hoe je daar moest leven.

Dat stond lijnrecht tegenover het gedrag van de Judeeërs en de inwoners van Jeruzalem in die tijd. Zij werkten zichzelf naar boven door vreemdelingen, weduwen en wezen te onderdrukken. Desnoods gingen ze over lijken. Zoals zo vaak ging dit bouwen op eigen kracht en geweld gepaard met de verering van andere goden. Dat waren twee kanten van de ene medaille van niet echt vertrouwen op de hulp en bescherming van

de HEER. Zijn waarschuwingen sloegen ze keer op keer in de wind. Gods belofte van bescherming door zijn aanwezigheid in de tempel had natuurlijk nooit tot doel dat zij zo zouden gaan leven. Daarom konden zij zich daar niet zomaar achter verschuilen. Als ze niet snel hun leven beterden, zouden ze merken hoezeer ze zichzelf voor de gek hielden door trots naar de tempel te kijken. De HEER gaf die nog liever prijs dan dat Hij zijn aanwezigheid als dekmantel voor zulk gedrag liet gebruiken (zie Jer. 7:5-15).

De tempel nu

Gereformeerden moeten doorgaans niets hebben van vertrouwen op een schitterend gebouw. Terecht. De tempel van Jeruzalem heeft immers zijn vervulling gevonden in Jezus Christus. In Hem woont God nu overal op aarde. Hij laat zich vinden in het lichaam van Christus, de gemeente. Daar biedt Hij bescherming, zelfs door de dood heen. Het is goed je met al je kracht in te zetten voor die nieuwtestamentische tempel. Door oprecht de eenheid te zoeken met allen die God liefhebben en op Hem vertrouwen. En door jezelf en je broers en zussen in het geloof ertoe aan te sporen zo dicht mogelijk bij Gods woord te leven.

Maar als die inzet de basis wordt waarop jij je zekerheid bouwt, zul je bedrogen uitkomen. Dan maak je er in feite een afgod van. Zoals je ook een afgod kunt maken van onze welvaart, als je die veiligstelt ten koste van anderen en van Gods schepping.

God biedt bescherming door zijn aanwezigheid in Christus en diens gemeente en door hoe Hij Zich daar laat kennen. Zoek geen zekerheid in welk menselijk bouwwerk dan ook, maar bij Hem alleen. ■

De Redder van zondaren: Immanuel

*... die ontvangen is van de
Heilige Geest, geboren uit
de maagd Maria*

Het derde artikel van het
Apostolicum in de 21e eeuw

Het tweede artikel van de Apostolische Geloofsbelijdenis bevat heel wat benamingen voor de ons door God gegeven Redder: *Jezus, Christus, Gods eniggeboren Zoon, onze Heer*.

Het derde artikel zou daar nog wel een aan toegevoegd kunnen hebben. De naam die een engel van God, met een verwijzing naar Jesaja 7, aan Jozef noemde: *Immanuel*. Oftewel: *God met ons*. Werd dat immers niet indrukwekkender dan ooit werkelijkheid toen Gods eniggeboren Zoon door de Geest van God werd verwekt bij de maagd Maria? En zij een Mens baarde, uitgezonderd de zonde in alle opzichten net als wij, maar tegelijk helemaal God gebleven?

Onbegrijpelijk

Wat we elke zondag zeggen met het derde artikel van de Apostolische Geloofsbelijdenis is echt een gelóófsbelijdenis. We houden alles voor betrouwbaar wat God ons in zijn Woord over de ons door Hem gegeven Redder geopenbaard heeft (Zondag 7 HC vr. en antw. 21). Maar zoals bij meer kanten aan God gaat het ons verstand te boven (zie bijv. NGB art. 9 en art. 13). Mooie bescheiden formulering is dat trouwens. We zeggen niet: 'Dit valt niet te snappen, dús dit kan niet waar zijn'. Want dan zouden we ons eigen verstand doorslaggevend maken voor wat wel en wat niet waar kan zijn. We erkennen bescheiden dat wij met ons begrip hoog komen kunnen, hoger dan welk ander schepsel ook. Maar als wij aan het plafond zitten, betekent dat niet: 'Dit is het dan. Meer is er niet'. Want Gods wegen zijn hoger dan onze wegen. En zijn gedachten hoger dan onze gedachten (Jes. 55:8,9). Boven ons plafond bevindt zich nog een

tweede verdieping, en een derde. Wie zal zeggen hoeveel?

De eerste artikelen vroegen al veel geloof. Wat betekent het dat God 'almachtig' is? Hoeveel begrijpen wij nu helemaal van zijn scheppen van hemel en aarde? Hij sprak en het was er. Hij gebod en het stond er (Ps. 33:6 en 9). En hoe moeten we ons voorstellen dat de ene God toch ook een Zoon heeft, samen met Hem waarachtig God? Hoe kan dat: meer Personen en toch één God?

Maar het derde artikel, dat daarop doorgaat, maakt het er niet duidelijker op: die goddelijke Zoon is ook een mens geworden, 'ontvangen van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria'. Een maagd krijgt een Kind zonder seksuele gemeenschap met een man. Zonder mannelijk sperma. Dus ook geen bevruchting met een reageerbuisbaby. Of, om het in medische termen te zeggen, geen in-vitrofertilisatie. Wetenschappelijk gezien is dat onmogelijk. Maar we zullen het moeten geloven: zo heeft de eeuwige Zoon van God, die eeuwig God was en ook gebleven is, door de werking van de Heilige Geest echte menselijke natuur aangenomen uit het vlees en bloed van de maagd Maria (Zondag 14 HC vr. en antw. 35). Maria's Kind is niet verwekt omdat een man en een vrouw naar een kind verlangden (vergelijk Joh. 1:13). Dit Kind is verwekt omdat Hij dit Zelf zo wilde. Hij, die al de eeuwige Zoon van God in de hemel was, heeft zelf een moeder op de aarde gekozen om ook haar zoon te worden. En mens onder de mensen te worden.

Die goddelijke Zoon is ook een mens geworden.

Wetenschappelijk gezien is dat onmogelijk. Maar we zullen het moeten geloven

Twijfel en dwalingen

Het is niet vreemd dat de satan juist op dit onderdeel van onze geloofsbelijdenis op een gegeven moment zijn aanval ingezet heeft. Dat hij twijfel is gaan zaaien met de vraag hoe dat ooit mogelijk is: de combinatie van God en mens in één Persoon.

Al in de eerste eeuwen na Pinkstereen kreeg de kerk te maken met de dwalingen van de ketter Arius. Arius was een ouderling in Alexandrië in de vierde eeuw. Hij ging vraagtekens plaatsen bij het God-zijn van Jezus. Hij leerde: de Zoon heeft wel al vóór de schepping van de wereld bestaan, maar Hij is niet samen met de Vader ook van eeuwigheid af God. Hij is een schepsel van de Vader, wel het eerste en hoogste, maar ondergeschikt aan de Vader. Als de hoogste mens heeft Hij het pad naar de verlossing geëffend. Tegenover deze aanval heeft de kerk toen in de concilies van eerst Nicea, en later aangevuld door die van Constantinopel, de belijdenis op dit punt aangescherpt: Jezus heet 'Gods eniggeboren Zoon' omdat hij 'God uit God' is, 'Licht uit Licht, waarachtig God uit waarachtig God, één van wezen met de Vader'. En sterker dan in de Apostolische Geloofsbelijdenis wordt benadrukt dat deze Zoon van God zelf het initiatief nam om ook mens te worden: 'Ter wille van ons mensen en van ons behoud is Hij neergedaald uit de hemel en vlees geworden door de Heilige Geest uit de maagd Maria en is een mens geworden'.

De kerkvader Athanasius besefte in deze strijd om de zuivere leer van de kerk dat, als Arius gelijk had, ook de leer van Gods drie-eenheid op losse schroeven kwam te staan. Als Jezus niet echt God is, is de Heilige Geest dat dan nog wel? Hij wordt toch de Geest van Christus genoemd? En dus

schreef Athanasius nog een aparte geloofsbelijdenis waarin de leer van Gods drie-eenheid als een onmisbaar onderdeel van het algemeen geloof beleden wordt. Met direct in de eerste zinnen de onomwonden waarschuwing: 'Als iemand dit niet volledig en ongeschonden bewaart, zal hij ongetwijfeld voor eeuwig verloren gaan'. Verderop in deze belijdenis schreef Athanasius: 'Het ware geloof nu is, dat wij geloven en belijden, dat onze Heer Jezus Christus, Gods Zoon, God én mens is. (...) volkomen God en volkomen mens'. Ook deze verdere uitbreiding op de Apostolische Geloofsbelijdenis is door de kerk tot haar belijdenis gemaakt. Zodat we die vandaag nog achter in ons kerkboek hebben staan.

Maar hiermee was voor de satan de strijd niet beslecht. Hij gooide het over een andere boeg. In de vijfde eeuw was er een leraar Nestorius, die leerde dat er in Jezus natuurlijk niet een volledig samengaan van God en mens is geweest. Want is het niet onmogelijk dat God-zijn en mens-zijn volledig worden verenigd in één Persoon? Vergelijk

was volgens Nestorius daarom niet de eeuwige natuurlijke Zoon van God, maar slechts een mens die door God als zijn Zoon aangenomen is en speciale gaven van Hem ontvangen heeft. (We noemen dit daarom: de leer van het *adoptianisme*).

Toen een andere voorganger, Eutiches, daartegen in het geweer kwam, sloeg die door naar het andere uiterste: Jezus was wel degelijk God én mens. Zozeer zelfs dat, toen de eeuwige Zoon van God mens werd, het God-zijn en het mens-zijn in Jezus volledig met elkaar vermengd werden. Vergelijk dit maar met een glas wijn waar een flinke scheut water bij gedaan wordt. Nu is het geen wijn meer, en ook geen water. Maar God zij dank heeft de kerk toen opnieuw de wacht betrokken bij de gezonde leer. Beide leraren zijn door het Oecumenisch Concilie van Chalcedon in 451 veroordeeld. Dit concilie heeft uitgesproken:

- De twee naturen in de ene Persoon van Christus (goddelijk en menselijk) zijn *ongedeeld* en *ongescheiden* (tegen Nestorius), want onze Verlosser moest tegelijkertijd volkomen mens én volkomen God zijn;

Als Jezus niet echt God is, **is de Heilige Geest dat dan nog wel?** Hij wordt toch de Geest van Christus genoemd?

het maar met olie en water: die twee blijven elkaar afstoten. Zo zijn Jezus' God-zijn en zijn mens-zijn wezenlijk van elkaar gescheiden gebleven. Jezus

- De twee naturen in Christus zijn ook *onvermengd* en *onveranderd* (tegen Eutiches), want onze Verlosser is geen tussenwezen, maar

Het concilie sprak niet uit hoe het dan wel is. Bewust.

Omdat het ons verstand te
boven gaat hoe Gods Zoon
helemaal God gebleven en tegelijk
ook helemaal mens geworden is

helemaal God gebleven en tegelijk ook volkomen mens geworden. Zo alleen kon Hij onze Middelaar bij de Vader zijn.

Desondanks stak de leer van Eutiches weer de kop op in de Rooms-Katholieke Kerk en zelfs nog bij Luther, in hun avondmaalsopvatting. Na zijn opstanding zou het mens-zijn van Christus zo doortrokken zijn van zijn God-zijn (vergelijk het met een ijzeren staaf die lange tijd in het vuur gehouden en daardoor roodgloeiend geworden is), dat Hij bij elke mis- of avondmaalsviering ook lichamenlijk op vele plaatsen tegelijk, waar ook ter wereld, aanwezig kan zijn.

En in reactie daarop grepen de Wederdopers toen weer op de leer van Nestorius terug. Zij leerden dat Gods hemelse Zoon niet door zijn ontvan-genis en geboorte uit de maagd Maria ook de menselijke natuur aangenomen heeft. Dat zou toch ongerijmd zijn, ja, passend in het heidense godendom! Maria is alleen de 'trechter' geweest waardoor Gods Zoon naar de aarde kwam. Vloeistof die door een metalen of plastic trechter glijdt, wordt toch ook niet zelf metaal of plastic? Maar opnieuw sprong de kerk in de bres voor de bijbelse leer. Zowel tegen de roomse en lutherse misleer als tegen de wederdopers (zie Zondag 30 HC vraag en antwoord 80 en NGB artikel 18 het tweede gedeelte).

Maar ook hierna is artikel 3 van de Apostolische Geloofsbelijdenis aangevochten gebleven.¹ Tot op de dag van vandaag. In allerlei vorm en met de vreemdste tegenstellingen: terwijl Gods Zoon Jezus Christus neergehaald wordt tot een gewoon, hoogstens bijzonder, mens, wordt zijn moeder Maria de hemel in geprezen en aanbeden en gedankt om haar hemelse voorspraak voor ons zondaars op aarde.

Het evangelie van genade alleen

Was en is het de moeite wel waard: al die discussies, concilies, kerkstrijd en kerkelijke uitspraken over de verhouding tussen Jezus' God-zijn en zijn mens-zijn?

Probeer het je eens voor te stellen: in die eerste eeuwen, toen alles met de hand geschreven en door boden rondgebracht moest worden, maar ook nog in de afgelopen eeuwen zonder kopieermachines, zonder e-mail, hoeveel manuren het gekost heeft voordat kerkelijke vergaderingen verantwoord over de stukken konden oordelen!

Is het u opgevallen, toen ik hierboven de uitspraak van het Concilie van Nicea weergaf, dat daarin vier keer gezegd wordt hoe het *niet* is? Vier keer 'on- ...'. Het concilie sprak niet uit hoe het dan *wel* is. Bewust. Omdat het ons verstand te boven gaat hoe Gods Zoon helemaal God gebleven en tegelijk ook helemaal mens geworden is. Was en is het dan niet beter er maar het zwijgen toe te doen en ieder zijn of haar eigen gedachten hierover te laten hebben? Zonder naar deze of gene zijde veroor-

¹ Zie bijv. Dr. J. van Gelderen en Dr. W.H. Velema, *Beknopte Gereformeerde dogmatiek*, Kok, Kampen, 1992, hoofdstuk X, par. 29.4, 5 en 6, p. 412 e.v.
Dr. G. van den Brink en Dr. C. van der Kooi, *Christelijke dogmatiek*, Boekencentrum Zoetermeer, 2012, par. 10.2, p. 351 e.v.

delingen uit te spreken? Hebben wij in de 21^e eeuw niet andere, belangrijker dingen aan ons hoofd?

Nee! Het was dezelfde Heilige Geest die de eniggeboren Zoon van God mens liet worden in de baarmoeder van Maria, die de eeuwen door ook de kerk steeds weer terugbracht bij de geloofsbelijdenis dat het zó alleen ook moest. Onze Redder *moest* en *moet* in alle opzichten een echt mens zijn. En tegelijk echt God. De Heilige Geest leidde die concilies in de eerste eeuwen. Hij leidde Guido de Brès om dit 'moeten' uitvoerig uit te leggen in de Nederlandse Geloofsbelijdenis, artikel 19, met een verwijzing naar diverse schriftgedeelten. En Hij leidde de opstellers van de Heidelbergse Catechismus die hem daarin zijn nagevolgd in Zondag 6.

De Heilige Geest deed hen vanuit Gods Woord begrijpen dat het evangelie van *genade alleen* hier in geding is. Als onze Redder niet in alle opzichten een mens zou zijn net als wij, behalve de zonde, zou Hij onze plaatsvervanger bij God niet kunnen zijn. Maar als Hij niet tegelijk ook helemaal God gebleven was, maar een tussenwezen zou zijn, zou de mens zelf ook een bijdrage geleverd hebben aan zijn verzoening met God. Terwijl Gods Woord leert, dat we onze redding volledig aan zijn Goddelijk ingrijpen te danken hebben. Dit moet ons algemeen christelijk geloof blijven dat niet betwijfeld mag worden.

God met ons – ik met God

De Heilige Geest zorgde ervoor dat Christus' kerk dit is blijven belijden, overal in de wereld en de hele kerkgeschiedenis sinds Pinksteren door. Met diepe schaamte en tegelijk diepe ver-

wondering en dankbaarheid. Immers: wanneer het klassieke doopsformulier meteen in de eerste zin eraan herinnert dat wij en onze kinderen in zonde 'ontvangen en geboren' zijn, denken veel kerkleden dat de woordvolgorde eigenlijk andersom zou moeten zijn: toen wij geboren werden ontvingen onze ouders ons. Maar het woordje 'ontvangen' duidt op het moment van de bevruchting: de samensmelting van zaadcel en eicel. Vanaf dat moment zit de zonde al in de genen van het mensje dat zich in de baarmoeder ontwikkelen gaat. Zo zijn wij allemaal begonnen!

Maar dezelfde woorden gebruiken we ook voor de komst van onze Redder in deze wereld: *ontvangen* van de Heilige Geest, *geboren* uit de maagd Maria. Ook Hij begon zo klein als een speldenknopje in de schoot van Maria. Maar Hij zonder een greintje zonde in zijn genen. En daarom kan Hij mijn zonde, waarin ik ontvangen en geboren ben, voor Gods aangezicht bedekken (Zondag 14, vr. en antw. 36 HC).

Alleen omdat Hij *Immanuel*, *God met ons* werd, kan en mag het nu *ik met God* zijn. Zo mogen wij nu allemaal verder! ■

Dezelfde Heilige Geest die de
eniggeboren Zoon van God mens
liet worden in de baarmoeder
van Maria, **bracht de kerk**
steeds weer terug bij de
geloofsbelijdenis dat het zó
alleen ook moest

ALLES IS HERMENEUTIEK (MAAR HERMENEUTIEK IS NIET ALLES)

Er zullen niet veel lezers van *Nader Bekeken* zijn die nog niet op de hoogte zijn van het boek *Verbonden voor het leven* dat Ad de Bruijne vorig najaar het licht deed zien. Er is al veel over gezegd en geschreven. Maar liefst dertien sprekers voerden het woord op de drukbezochte studiedag afgelopen november te Utrecht. Recensenten schreven zowel waarderende als kritische woorden.

Wat je ook van dit boek vindt, iedereen is het er over eens dat het een prestatie van formaat is. Het is zondermeer het meest diepgravende boek over homoseksualiteit dat de afgelopen decennia in het Nederlandse taalgebied verschenen is. Indrukwekkend in methode en diepgang, innovatief in het voorstel dat het doet. Ook los van het thema homoseksualiteit is dit een erudiet boek waar veel te halen en te leren valt.

Identiteit

De Bruijnes beschouwing over de ontwikkeling van de culturele visie op homoseksualiteit en de omgang ermee is alleen al de moeite van het lezen waard. Het maakt duidelijk dat onze visie op en omgang met seksualiteit in het algemeen en homoseksualiteit in het bijzonder in diepgaande wisselwerking staan met ontwikkelingen in het denken en de cultuur. Het zijn die ontwikkelingen – aldus De Bruijne – die ertoe geleid hebben dat wij heel anders tegen homoseksualiteit aankijken dan de eeuwen voor ons deden. In het westerse denken is het individu steeds meer centraal komen te staan en is seksualiteit – en dus ook homoseksualiteit – steeds meer een onmiskenbaar aspect van onze identiteit geworden. Waar mensen vroeger homoseksuele daden verrichtten, stellen mensen vandaag dat ze homo *zijn* – een categorie die men – laten we zeggen – in de Middeleeuwen niet kende. De Bruijne waardeert deze ontwikkeling positief; het bewustzijn van eigen individualiteit, inclusief seksualiteit ziet hij in het verlengde van de christelijke antropologie (mensleer) liggen. Hij meent dat homoseksualiteit

De Bruijne is er duidelijk over: de Bijbel biedt geen ruimte voor een homoseksuele relatie

biologisch gezien een ‘verrijkende minderheidsvariatie’ in de schepping is, die weliswaar ‘een element van gebrokenheid’ bevat vanwege het onvermogen tot voortplanting, maar ook waardevolle aspecten als eros en relationele dimensies die bij Gods goede schepping horen.

Boven de Bijbel uit

De Bruijne is er duidelijk over: de Bijbel biedt geen ruimte voor een homoseksuele relatie. Het valt in hem te prijzen dat hij niet meedoet aan gekunstelde pogingen (zoals die van Almatine Leene en René Erwich in hun boek *Vuur dat nooit dooft*) om de bijbelse gegevens te ontkrachten of te herinterpreteren. Toch is zijn conclusie dat homorelaties, desnoods inclusief de seksuele kant van het verhaal, vandaag een begaanbare weg zijn. Als er seksualiteit in het spel is, pleit hij voor een levenslange verbintenis. Dat lijkt op een huwelijk, maar dat is het niet en dat wil hij ook niet. Het huwelijk, in zijn complementariteit van man en vrouw, is immers een afspiegeling van de eenheid in verscheidenheid tussen Christus en de gemeente en dat is onvervangbaar. Een homoseksuele relatie kan gezegend worden in de kerk, maar niet als een huwelijk.

Hoewel de Schrift geen ruimte biedt voor homoseksuele verbintenissen, meent De Bruijne dat de totaal andere context waarin wij vandaag verkeren – waarin homoseksualiteit beleefd wordt als een kernelement van iemands identiteit – die ruimte wel geeft. Het zijn dus hermeneutische overwegingen die hem op dit standpunt brengen. Hoewel hij weet dat wat hij stelt niet in de Bijbel staat, wil hij ‘verder in lijn van de Bijbel’, maar daar ook ‘bovenuit’. De hermeneutische sleutel om ‘hogerop’ te komen is de eschatologie. In plaats van vanuit vastliggende scheppingsordeningen te denken, denkt De Bruijne vanuit het einde. In het toekomstige Koninkrijk spelen huwelijk en seksualiteit geen rol van betekenis meer. De anticipatie op het Koninkrijk met zijn niet meer in de schepping ingebedde structuren biedt De Bruijne ruimte om een relatie tussen mensen van hetzelfde geslacht als een volwaardige verbintenis te beschouwen. Zoals het huwelijk verwijst naar de relatie tussen Christus

en de gemeente, en de ongehuwde staat naar de persoonlijke bruidsrelatie van de gelovige met Christus, zo kan ook een homorelatie een verwijzende functie hebben, namelijk naar de onderlinge verbondenheid die mensen in Gods toekomst zullen hebben.

Niet nieuw

Hoewel de doordenking bij De Bruijne nieuw en vernuftig is, is de route die hij voorstelt dat natuurlijk niet. Het is de weg die vele mainline protestanten reeds eerder bewandelden of willen bewandelen (denk aan het recente voorstel binnen de Anglicaanse kerk om homorelaties te zegenen). Maar al wordt een dergelijke relatie niet als een huwelijk gezien, het verschil is natuurlijk flinterdun, zeker als een homopaar wel burgerlijk getrouwd is. Ik moet in dit verband denken aan de heldere boodschap die Stephen Mugalu, aartsbisschop van Oeganda, uitsprak nadat de Kerk van Engeland het voorstel om homorelaties te gaan zegenen op tafel legde:

De route die De Bruijne voorstelt is de weg die vele mainline protestanten reeds eerder bewandelden of willen bewandelen

Aan de ene kant zeggen ze dat de Kerk van Engeland haar huwelijksleer niet heeft veranderd, namelijk dat het huwelijk een levenslange verbintenis is tussen één man en één vrouw. Aan de andere kant geven ze geestelijken toestemming om deel te nemen aan zegendiensten voor verbintenissen tussen mensen van hetzelfde geslacht, vooral voor homoparen die door de Britse regering al als 'getrouwd' worden beschouwd. Met andere woorden, een homostel dat samen een burgerlijk huwelijk heeft gesloten, kan dan naar de kerk gaan om gebeden van zegen te ontvangen. Het enige significante verschil tussen een huwelijksdienst en een 'dienst van zegen' is de gebruikte terminologie. De Kerk van Engeland houdt vol dat ze haar huwelijksleer niet verandert. Maar in de praktijk doen ze precies dat nu juist wel. U kunt verschillende artikelen, meningen en commentaren op

deze beslissing lezen die proberen deze beslissing te rechtvaardigen. Maar wat ik wil dat u weet, is dat als het op een huwelijksdienst lijkt en klinkt als een huwelijksdienst... het een huwelijksdienst is.'

Breuk

De Bruijnes voorstel is een breuk met de consensus van de kerk der eeuwen en van – zoals bovenstaand citaat laat zien – grote delen van de kerk vandaag, met name in de bloeiende, orthodoxe delen van de kerk in Azië en Afrika. Het is óók een breuk met de traditie waaruit hij zelf voortkomt. Daarmee bedoel ik niet alleen zijn voorganger Jochem Douma, maar ook de gereformeerde traditie in bredere zin. De Bruijne neemt afscheid van de staat der rechtheid (God schiep de mens goed). De homoseksuele variatie is geen gevolg van de zondeval, maar een variatie binnen Gods schepping, een schepping die De Bruijne weliswaar 'goed' noemt, maar niet perfect. Volgens De Bruijne zijn 'meerdere aspecten van wat wij kwaad of gebrokenheid noemen, er altijd (...) geweest'. Hier wrekt zich de doorwerking van de Bruijnes acceptatie van het evolutiedenken. Ook zijn eschatologische omgang met de Schrift is meer dopers dan gereformeerd. Hoewel het eschaton (de nieuwe bedeling) begonnen is, is dit in het Nieuwe Testament geen breekijzer om de scheppingsorde ongedaan te maken. Paulus' reactie op de oververhitte eschatologische tendensen in de gemeente van Korinte, juist met betrekking tot de scheppingsorde (vgl. 1 Kor. 11) is hier een voorbeeld van. De opmerking van Douma is hier op zijn plaats: 'Hoe nieuw het nieuwe leven in Christus ook is,

de aansluiting bij wat God in de schepping en haar orde gegeven heeft, blijft fundamenteel'. En verder: zoals dr. J. Hoek al eerder terecht opmerkte, als het eschaton leidt tot een relativisering, zelfs verdwijnen van seksualiteit, is dit dan niet eerder reden om te pleiten voor seksuele onthouding dan juist hier ruimte voor te creëren binnen een homorelatie?

Verder vraag ik me af of De Bruijne niet iets te makkelijk meegaat in het huidige discours dat (homo)seksualiteit behoort tot de core-identity (kernidentiteit) van mensen. Dit is een laatmoderne duiding, sterk ingegeven door seculiere psychologische opvattingen waar met name vanuit de Verenigde Staten door erudiete, gelovige christenen (Butterfield, Yuan) kanttekeningen en vraagtekens bij geplaatst worden. Ik ken mensen met homoseksuele gevoelens die weliswaar de aanwezigheid van deze gevoelens voluit erkennen, maar weigeren dit als het meest bepalende van hun identiteit te zien. Biedt juist de eschatologische notie van het in-Christus-zijn hier geen handvat om dit aspect van het mens-zijn in deze gebroken wereld althans sterk te relativieren?

Wissel

Het meest opvallende aan De Bruijnes boek is natuurlijk dat hermeneutische overwegingen de doorslag geven voor zijn nieuwe visie. Hier gaat een wissel om ten opzichte van de plaats die de gereformeerde traditie vanouds toekent aan de Schrift. Dat roept de vraag op wat gezag en duidelijkheid van de Schrift in dit opzicht nog betekenen als deze feitelijk irrelevant blijken te zijn in de wereld van nu. Volgens de Bruijne kun je op grond van Bijbeltek-

Als wij de Bijbel niet meer kunnen vertrouwen inzake het schriftgetuigenis over homoseksualiteit - en daarmee samenhangend onze eeuwige bestemming - op welk punt dan nog wel?

sten alleen niet tot een duidelijke visie komen op de vragen van nu. Dat zegt Rome ook, maar die hebben tenminste nog de traditie als openbaringsbron (daarom is de route van De Bruijne voor hen een onbegaanbare). Bij De Bruijne is het de hermeneutiek die hem de weg wijst om tot zijn voorstel te komen, een hermeneutiek die ondertussen sterk gekleurd is door de westerse context waarin wij leven. Daar zit een sterk subjectief element in. Als de cultuur gaat bepalen of iets in de Bijbel al dan niet nog van toepassing is, zetten we de deur open naar vrijzinnigheid. Inderdaad: alles is hermeneutiek, maar hermeneutiek is niet alles.

Ten slotte: De Bruijne stuurde zijn 'voorstel' met de nodige omzichtigheid de wereld in. Hoewel zijn bescheidenheid in dezen ('ik kan het ook verkeerd zien') te prijzen is, roept zijn voorstel de vraag op of dat bewustzijn hem niet tot meer terughoudendheid had moeten aanzetten. Met vele anderen ben ik van mening dat hij het inderdaad verkeerd ziet. Ik hoop van harte dat hij zelf ook tot dat inzicht komt. Ik schrijf dit met pijn, want ik ben onder de indruk van zijn denkkracht en ben overtuigd van de oprechtheid van zijn pastorale motieven. Maar ik meen toch dat de brug die hij wil slaan naar de homoseksuele medemens in dit geval een brug te ver is. Zeker – en ik schrijf dit met huiver – als dit boek er toe bijdraagt dat mensen voor eeuwig de boot missen. Mijn grootste moeite met dit boek is dat het de betrouwbaarheid van God en Zijn Woord op het spel zet. Als wij de Bijbel niet meer kunnen vertrouwen inzake het schriftgetuigenis over (homo)seksualiteit, op welk punt dan nog wel? Om die reden hoop ik van harte dat hij terugkeert van deze heilloze weg. Beter ten halve gekeerd, dan ten hele gedwaald. ■

Dr. M. Klaassen is lector voor de stichting Bijbels Beraad man/vrouw en predikant binnen de Hersteld Hervormde Kerk.

N.a.v.:
Ad de Bruijne,
Verbonden voor het leven. Een theologisch-ethisch voorstel rond homoseksualiteit en seksuele diversiteit, Kok-Boekencentrum Uitgevers, Utrecht, 2022. ISBN 9789043538848, 512 pag, prijs € 34,99

LEVEN MET OORLOG: DR. R.J. DAM

Het nationaal Comité 4 en 5 mei vroeg met het thema 'Leven met oorlog'¹ aandacht voor de impact van oorlog op individuen, familie en samenleving. Dit thema is nu er weer een oorlog aardig dichtbij woedt, goed gekozen. Je kunt je nauwelijks voorstellen hoe de oorlog in Oekraïne wonden slaat in gezinnen, families en generaties. Hoe lang is de Grote Oorlog in Nederland al geleden en hoeveel aandacht is er nog voor!? Ja zelfs, hoeveel impact heeft het nog. Het is goed te blijven gedenken en te zien en te leren hoe Gods kinderen in een vreselijke tijd het geloof vasthielden. Sorry – hoe Christus hen vasthield.

¹ <https://www.4en5mei.nl/archieven/inspiratie/leven-met-oorlog>.

In het boek *Er lag vreemde dreiging over alles*² uit 2022 wordt het verhaal van vijftien mensen uit de gemeenschap van de Theologische Universiteit beschreven. Ze zijn allemaal in de oorlog omgekomen, op verschillende manieren. De een kwam om door een verdwaalde kogel, een ander is vermoord in Dachau en een derde is terechtgesteld vanwege verzetswerk. Het is indrukwekkend wat mensen hebben meegemaakt, hebben gedurfd en hebben gedaan. Dit boek is de moeite waard en ook bemoedigend.

Dr. R.J. Dam

In dit artikel wil ik inzoomen op een persoon die de ziel van het verzetswerk werd genoemd. Zo noemde men hem in Kampen, de plaats waar hij woonde en werkte, maar die erenaam mag je ook wel gebruiken voor het verzetswerk dat hij op allerlei plaatsen in het land deed en stimuleerde. Ik bedoel

dr. R.J. Dam, die in oorlogstijd rector was van het Gereformeerd Gymnasium in Kampen en tegelijk ook lector van de Theologische Hoogeschool in Kampen.

Waar haalde iemand de moed vandaan?

Dat is een intrigerende vraag.

Dr. Dam komt er in het boek niet zo goed vanaf. Hij wordt getekend als een harde calvinist, die zeer rechtlijnig in de leer is. Dat wordt in het artikel over hem zo vaak geschreven dat het wel op een allergie van de auteurs lijkt. Deze afstandelijke toon is een dissonant die helaas een paar keer klinkt in dit mooie boek.³

Als je alleen dit boek zou lezen over dr. R.J. Dam zou je bij zijn naam in het vervolg denken aan het soort steile en onverzettelijke gereformeerde waarbij je graag uit de buurt blijft. Dit viel mij op omdat ik via mijn vader – ds. M.K. Drost – een heel ander beeld van dr. Dam heb meegekregen. In Kampen was een gereformeerd gymnasium waar jonge mannen (jongens) opgeleid werden om aan de universiteit theologie te kunnen gaan studeren. Mijn vader ging als mannetje van 12-13 jaar naar Kampen. Hij is daar heel ernstig ziek geweest. En nota bene de rector van het gymnasium – dr. R.J. Dam – heeft een nacht bij hem gewaakt. Die zorg alsook de manier waarop dr. Dam les gaf bleef vader bij. Ook de moed en onverschrokkenheid van de rector maakten indruk: hij liet de jongens bijvoorbeeld tijdens de bezetting op het schoolplein het Wilhelmus zingen. Ds. M.K. Drost noemde in dankbare herinnering aan rector Dam een van zijn zoons naar hem: R.J. Drost.⁴

Dat geeft een ander beeld, dat beter klopt met wat anderen die dr. Dam meemaakten over hem schreven en schrijven.⁵ Daar is ook veel meer aandacht voor het hart, de beleving van het geloof, de liefde tot God en zijn kinderen.

Ideologie

Dat een aantal mannen echt in verzet kwam, kwam onder andere doordat zij op de hoogte waren van wat er in Duitsland gebeurde. Denk aan prof. dr. K. Schilder die in verband met zijn promotiestudie in Duitsland was en had gezien wat het nationaalsocialisme betekende. Men zag het gevaar van een ideologie. Bij dr. Dam kun je volgens mij aanwijzen dat dat scherpe inzicht ook te maken had met zijn studie en werk. Hij had klassieke letteren gestudeerd. Hij hield zich bezig met heidense filosofieën. Hij zocht naar overeenkomsten, zoals Paulus in Athene ook in gesprek was met de Griekse filosofie. Tegelijk vond hij dat je scherp af moest wijzen wat niet met de openbaring van God klopt.⁶ Die benadering zie je terug in zijn beoordeling van de filosofie van het nationaalsocialisme. Velen die in verzet kwamen hadden door dat het een totalitaire visie is die leidt tot een totalitaire dictatuur. Marc Janssens typeert het mooi als hij in het Nederlands Dagblad over Dam schrijft: 'Ideologisch peilde hij het nationaalsocialisme diep, in de praktijk zorgde zijn moed voor groot respect.'⁷

Het is vast ook zijn invloed geweest waardoor de Theologische School in Kampen een kritische houding aannam tegenover de ideologie van de Duitse bezetter. De hoogleraren

‘betrokken lector Dam bij hun overleg, dat ook handelde over de onvrede over het gebrek aan voorlichting van de kerken inzake concrete zaken als de arbeidsdienst, de NSBV, de voorbede voor de koningin en het christelijk onderwijs’. In tegenstelling tot de gereformeerden aan de Vrije Universiteit was Kampen helder. ‘De Kamper hoogleraren en de lector waren als gezegd vertrouwd met de gedachte dat er front moest worden gevormd.’ Maar door die verschillen van inzicht kwam er van goede leiding en voorlichting aan de kerken geven niet veel terecht in 1941.⁷

Lunterse kring

De Lunterse kring⁸ is een initiatief uit Nederlands Hervormde Kring uit het begin van de Tweede Wereldoorlog. Dat dr. Dam als een van de weinige gereformeerden daaraan meedeed, laat al zien dat hij niet zo bekrompen en benepen was als je zou denken. Die Lunterse kring had veel contact met de Bekennende Kirche in Duitsland. Het verschil tussen deze groep voorgangers en de Bekennende Kirche in Duitsland was dat in Lunteren veel krachtiger stelling werd genomen tegen de Jodenvervolging dan in Duitsland gebeurde. Deze groep van overwegend hervormden kwam ‘drie dagen bijeen op het terrein van de Zendingsstudieraad te Lunteren uit verontrusting over de aantasting van de geestelijke vrijheid in het algemeen en over de antisemitische maatregelen in het bijzonder; uit Kampen was lector Dam aanwezig’.⁹

Dam had aan de Broederweg Joodse burens. Er ligt zowel voor dr. Dam als

voor Ruben van Boele een stolpersteen. Het is me niet bekend wat de opstelling van dr. Dam is geweest toen de Joden uit Kampen werden gedeporteerd. Van Schilder is wel bekend dat hij weigerde het bordje ‘Verboden voor Joden’ in het raam van het Hospitium¹⁰ voor studenten te plaatsen. Ik vermoed dat ook voor dr. Dam gold wat George Harinck in de Inleiding van het boek schrijft: ‘Het tekent de verhoudingen in de stad dat deze Kamper holocaust aan de aandacht van de school voorbijging: er waren te weinig connecties met de plaatselijke joodse gemeenschap’.¹¹

Vrijmaking

In een boek dat de lotgevallen beschrijft van hen die in Kampen theologie studeerden speelt de relatie tot de kerken natuurlijk een grote rol. Dat er in de kerken verdeeldheid was over leringen die middenin oorlogstijd tot een scheuring – de Vrijmaking – leidden, is een niet zo goed te begrijpen punt. Behalve dat men keuzes moest maken inzake hoe te handelen in verzet tegen de Duitsers, kwam daarbij dat je ook – stel ik me voor – gedwongen werd of je gedrongen voelde een keuze te maken in de kerkelijke twisten. Dr. Dam zocht de vrede. Hij stuurde met anderen een brief naar de synode om de vrede te bewaren. Hij werkte mee aan het boek *Rondom 1905* dat een klemmend appel was ‘om niet langer bepaalde theologische formules confessioneel bindend te maken, maar om net als in 1905 ruimte te laten voor een verschillende benadering van de vragen rond verbond en doop’.¹² Dam heeft wel duidelijk voor de Vrij-

doorgedrukt. Hij was net als andere slachtoffers van het nazisme zoals ds. J. Kapteyn en dr. S.O. Los (om er maar een paar te noemen) bezwaard. Hij was bereid mee te werken aan de opbouw van de kerken na de Vrijmaking. Maar kort – heel kort – voor de bevrijding is hij door de Duitsers vermoord, op 10 april 1945.

2 De titel is een opmerking van ds. F. Guillaume uit Sneek in een brief aan de weduwe van een in Dachau gestorven collega, zie p.108 van het boek.

3 Bijvoorbeeld ook over een initiatief om joodse dwangarbeiders het evangelie te vertellen. Dat gebeurde volgens één van de auteurs (p.116) ‘in overeenstemming met de opvattingen van de Gereformeerde Kerken van die tijd’. Dat is een niet erg aangename afstandelijkheid in de beschrijving.

4 Mijn ouders noemden hem Roelf Jan en kwamen er later achter dat het Roelof Jan moest zijn (bron: C.A.H.Drost-van der Vinne).

5 Zie *Opdat wij niet vergeten. De bijdrage van de Gereformeerde kerken, van haar voorgangers en leden, in het verzet tegen het nationaal-socialisme en de Duitse tyrannie*, samengesteld door Th.Delleman, Kampen, 1949. Zie (o.a.) p.370, waar Dams pastorale zorg voor de jongens en mannen in het verzet wordt genoemd.

6 Ik volg hier wat Marc Janssens schreef in het *Nederlands Dagblad*. Zie <https://www.nd.nl/cultuur/wetenschap/590538/de-zolder-van-dr-roelof-jan-dam>.

7 *Er lag vreemde dreiging over alles*, p.23-24 en 28.

8 https://www.researchgate.net/publication/344401047_The_stimuleeren_en_te_instigereeren_-_Samenstelling_activiteiten_en_betekenis_van_kerkelijke_verzetsgroep_de_Lunterse_Kring.

9 *Er lag vreemde dreiging over alles*, p.23.

10 Dat Hospitium aan de Broederweg zou later het onderkomen worden van de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt.

11 *Er lag vreemde dreiging over alles*, p.17.

12 *Vrijmaking-Wederkeer. Vijftig jaar Vrijmaking in beeld gebracht, 1944-1994*, onder redactie van D. Deddens en M. te Velde, Barneveld, 1994, p. 55-56.

'En de lector, onze hoogbegaafde dr. R.J. Dam, een man, dien we om zijn voorbeeldige trouw, naar menselijk inzicht juist nu niet zouden kunnen missen, werd, nadat ook hij zich ten dienste van de vrijgemaakte kerken beschikbaar was blijven houden, en daarvan openlijk blijk gegeven had, door den Heere opgenomen in Zijn heerlijkheid, nadat een Duitse kogel dezen trouwen onderdaan der koningin en volhardenden arbeider in het belang der zaak van Gods koninkrijk in Nederland van het leven beroofd had enkele dagen vóór de bevrijding van het gebied, waar men hem gevangen hield.'

Prof. dr. K. Schilder¹³

*Denk aan uw leiders, die het woord van God aan u hebben verkondigd, neem een voorbeeld aan hun geloof en kijk vooral goed hoe hun levenswandel eindigt. Jezus Christus blijft dezelfde, gisteren, vandaag en tot in eeuwigheid!*¹⁴ ■

¹³ https://www.dbnl.org/tekst/schi-008verz04_01/schi008verz04_01_0078.php.

¹⁴ Hebr. 13:6,7.

N.a.v.: George Harinck (red.), *Er lag vreemde dreiging over alles. Levensbeschrijvingen van gevallen in de Tweede Wereldoorlog uit de gemeenschap van de Theologische Universiteit Kampen*, EON Pers, Amstelveen, 2022. ISBN 9789077246979, 116 pag., prijs € 24,50.

Uw vertrouwde christelijke bladen blijven lezen? Dat kan via de CBB!

De CBB, de Christelijke Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden, heeft een grote collectie lectuur in grootletter en gesproken vorm.

Kijk op www.cbb.nl, bel naar 0341-56 54 77 of mail naar klantenservice@cbb.nl en vraag onze gratis catalogus aan.

Postbus 131, 3850 AC Ermelo
Paul Krugerweg 39, 3851 ZH Ermelo
0341-56 54 77 • WWW.CBB.NL • klantenservice@cbb.nl

Nieuw: Cahier 134

Getuigen vandaag

Leren getuigen met Guido de Brès

Guido de Brès, de schrijver van de Nederlandse Geloofsbelijdenis, wilde graag getuigen van de hoop die hij had leren kennen door het geloof in een gekruisigde Christus. Ds. Peter Drost bespreekt de meeste artikelen uit deze geloofsbelijdenis. Hij hoopt en bidt dat dit (vooral) jongeren van de kerk helpt bij hun vragen over hoe je met je ongelovige vrienden of klasgenoten over God kunt praten. Wat moet je vertellen als er vragen komen? Wat kun je zeggen over God, Jezus en de Heilige Geest? Over de Bijbel? Wat betekent het voor jou om te geloven?

Sommige mensen zeggen: ik ben niet zo'n lezer. Juist voor die mensen is dit boekje bedoeld. Je kunt het zowel persoonlijk als gezamenlijk als een dagboek of weekboek gebruiken. Of op een Bijbelstudiegroep.

Prijs € 15,50, inclusief verzendkosten
In de boekhandel € 13,50

Bestel nú op www.woordenwereld.nl!

UIT REFORMATORISCH DAGBLAD
VAN 11 MAART 2023

Als iets snel aan het kantelen is in korte tijd dan is het wel de meningsvorming rond homoseksuele relaties en andere zogenaamde lgbti-thema's binnen vanouds als orthodox-christelijk geldende omgevingen als de EO, het ND, de CU of... de GKv. Het Reformatorisch Dagblad wijdde er in maart een korte serie uitvoerige artikelen aan onder de verzameltitel: 'Snelle omslag'. Het is tamelijk onthutsende en onthullende lectuur. 'De tijden veranderen en wij met hen', zo luidt bijvoorbeeld de titel van het eerste grote overzichtsartikel van de serie op 11 maart 2023. Het artikel illustreert de omslag in denken met veel recente voorbeelden. Ook wordt een aantal mensen geïnterviewd over de oorzaken van deze snelle omslag. De RD-titel is ontleend aan de analyse van een van hen, de historicus prof. dr. George Harinck. Een klein stukje uit zijn analyse:

Wanneer de cultuur meer invloed krijgt dan Gods openbaring ...

'Neo-calvinisten hebben zich enerzijds, vooral na de Vrijmaking van 1944, sterk georganiseerd in hun eigen zuil. Anderzijds hebben zij zich ook altijd sterk geëngageerd met de cultuur. Ze stonden, in tegenstelling tot bevindelijk-gereformeerden, erg open voor de wereld om hen heen en wilden hun geloof tot uiting laten komen op alle terreinen van het leven. Die vervlechting met de moderne cultuur werd de laatste decennia nog sterker door het algemene gebruik van internet. Mede door die open houding zijn de GKv sneller veranderd dan welke kerk ook. Ja, ook in hun denken over relaties en seksualiteit. De tijden veranderen, en wij met hen.'

Van het tweede, er direct op volgende artikel, wil ik veel meer doorgeven. Daarin wordt prof. dr. J. Hoek gevraagd om zijn commentaar. Hij vergelijkt de snelle omslag met omvallende domino's: de ene na de andere groepering valt om. Zijn terecht

grote bezorgdheid hierover klinkt al door in de titel van het interview: 'Christen moet in verzet tegen de tijd'.

Waarom vallen die dominosteen-tjes zó snel?

'Binnen deze kerken en organisaties zijn de verhalen en ervaringen van mensen voor velen richtinggevend geworden. Een eerste stap was dat mensen die met hun homoseksualiteit worstelen, nadrukkelijker in beeld kwamen. Dat leidde tot bezinning in het pastoraat: hoe gaan we vanuit de Bijbel zo goed mogelijk met hen om?

'Wie de redenering van De Bruijne volgt, kan steeds opnieuw zeggen: De Bijbel kende dit verschijnsel niet, dus we hebben de vrijheid om ethische beslissingen te nemen, ongehinderd door de Schrift'

Deze aandacht is op zichzelf goed en nodig, maar al gauw kwamen de Bijbelse gegevens over huwelijk en seksualiteit sterk onder druk te staan. Moeten we de Bijbelteksten misschien op een andere manier interpreteren? Dan kom je op het terrein van de hermeneutiek.'

Dat is het terrein van theologen. Gingen zij voorop?

'Ik denk dat je dat zeker kunt zeggen. Theologen en voorgangers zijn vaak de eersten die vinden dat de Bijbelse gegevens anders geïnterpreteerd moeten

worden. Via prediking en publicaties worden nieuwe inzichten vervolgens breder, in de gemeente, verspreid.

Dat zie je bijvoorbeeld bij de vrijgemaakte gereformeerde ethicus prof. dr. A.L.Th. de Bruijne, die in zijn boek 'Verbonden voor het leven' ruimte ziet voor een partnerschapsverbond tussen homo's. Hij begon bij de pastorale vraag hoe je homoseksuele mensen een optimale plek binnen de gemeente kunt geven. Lange tijd hield De Bruijne vast aan de overtuiging dat de Bijbel geen ruimte biedt aan de homoseksuele praxis en homorelaties. Na zich opnieuw in de materie te hebben verdiept, stelt hij nu dat de homoseksuele geaardheid een nieuw verschijnsel is, onbekend in de tijd van de Bijbel. Nu heeft De Bruijne de vrijmoedigheid om homoseksuele relaties te accepteren.

Ik ben daar negatief over. Wie deze redenering volgt, kan steeds opnieuw zeggen: De Bijbel kende dit verschijnsel niet, dus we hebben de vrijheid om ethische beslissingen te nemen, ongehinderd door de Schrift. Op deze manier verliest de Bijbel zijn gezag.

De kern van de zaak is naar mijn overtuiging dat er op deze manier aan de Bijbel, het Woord van de eeuwige God, niet het volle pond wordt gegeven. De Heere overziet alle ontwikkelingen, tot de jongste dag en daarna. Dus er kunnen geen verschijnselen zijn waarop God in Zijn Woord niet gerekend heeft. Dat is voor mij het beslissende punt.

Ik zie wel in dat je vanuit het luisteren naar de Bijbel lijnen kunt doortrekken. De manier waarop de gereformeerde gezindte aankijkt tegen meisjes die studeren, is anders dan de positie van de vrouw in de nieuwtestamentische context. Als er in de Schrift bepaalde ontwikkelingen aan de gang zijn, dan mogen we de stippellijntjes voorzichtig doortrekken. Als die lijnen er niet zijn, bijvoorbeeld rond homoseksuele relaties, dan mag je de sprong niet wagen.

Wat betreft het Schriftgezag gaan René Erwich en Almatine Leene in hun boek 'Vuur dat nooit dooft' nog een stap verder dan De Bruijne. Die erkent ruiterlijk dat de Bijbel geen ruimte biedt aan de homoseksuele praxis. Maar Leene en Erwich zeggen dat de Bijbel niet eenduidig is en zoeken naar zogenoemde kernmotieven, zoals liefde en verlangen. Als die zuiver zijn, gaan ook voor homoseksuele relaties de deuren open.'

Volgens Hoek is dit zoeken van kernmotieven erg vergelijkbaar met hoe de ontwikkelingen al veel eerder verliepen in de Nederlandse Hervormde kerk en de synodaal Gereformeerde Kerken. Deze verschuivingen op ethisch terrein leiden op een gegeven moment ook altijd tot verschuivingen op dogmatisch gebied.

Bent u verbaasd over de snelle ontwikkelingen in het denken over gender en seksuele oriëntatie?

‘Ja, ik had dat niet verwacht van de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, de Evangelische Omroep en het Nederlands Dagblad. Blijkbaar heeft de cultuur, die de ervaringen van mensen zo centraal stelt, hier meer invloed dan Gods openbaring. Ik had gehoopt en ook wel verwacht dat er in deze kringen een krachtiger verzet zou zijn vanuit het beleden geloof.’

U wijt de omzwaai dus vooral aan de druk van de cultuur van buitenaf?

‘Ja, het gaat om een gebrek aan verzet tegen de tijd, om het toegeven aan wereldgelijkvormigheid en aanpassing aan de heersende cultuur. Christenen moeten bereid zijn om, ook dwars tegen hun eigen gevoelens en ervaringen in, vast te houden aan de Bijbel als het gezaghebbende Woord van God. En ja, dat staat haaks op wat ‘in the air’ is, op de tijdgeest die we inademen. Het zijn de geestelijke boosheden in de lucht die zeggen dat we moeten doen wat goed voelt. Dat we ons hart moeten volgen. Maar je hart volgen betekent vaak dat je de verkeerde weg kiest, omdat je hart verdorven is. We leven in de constante verzoeking om ons met de stroom mee te laten voeren.

Wat dat betreft, kunnen we veel leren van de Vroege Kerk, die meer een tegencultuur vormde. Christenen zijn burgers van het Koninkrijk van God en daarom staan ze ten principale kritisch tegenover de cultuur om hen heen.’

Welke les zou de gereformeerde gezindte hieruit kunnen trekken?

‘Een schip op het strand is een baken op zee. Als je ziet hoe de ontwikkelingen in sommige kerken en christelijke organisaties stap voor stap zijn gegaan, en vaak ook nog in een snel tempo, dan moeten we kritisch naar onszelf kijken: waar zijn we misschien zelf al te ver in de tijdgeest meegezogen?’

Het denken over echtscheiding is een mogelijk symptoom.

In heel wat orthodoxe gemeenten verbreken mensen hun huwelijksrelatie, terwijl er naar mijn idee vroeger veel intenser gevochten werd om huwelijksproblemen samen – met Gods hulp – te overwinnen. Echtscheiding wordt kennelijk steeds meer als een optie gezien als het niet fijn meer gaat in de onderlinge relatie. Dat is een teken aan de wand.

Een ander punt, en dat is best een gevoelig terrein, is gezinsvorming. Enkele decennia geleden kreeg mijn vrouw (arts Alie Hoek-van Kooten, red.) heel regelmatig vragen rond gezinsvorming. Hoe verhouden de afhankelijkheid van de Heere en onze verantwoordelijkheid als man en vrouw ten aanzien van de kinderzegen zich tot elkaar? Nu hoor je daar nauwelijks

meer iemand over. Het spanningsveld rond gezinsvorming lijkt achterhaald te zijn.

Dus ja, ook al zijn we tegen homorelaties, en helemaal tegen het homohuwelijk, en hebben we grote vragen bij de genderideologie, zijn we intussen zelf ook niet bezig om ongemerkt op te schuiven?’

Hoe kun je je daartegen wapenen?

‘De zondagse eredienst en toerusting doordeweeks zijn belangrijker dan ooit. De verkondiging moet eigentijds zijn: trek vanuit de Schrift lijnen naar vandaag en benoem dingen concreet, zodat de gemeente wordt toegerust. Ook catechese is heel belangrijk. Daar komen voor jongeren de grote vragen aan de orde, in het licht van de Bijbel.’

In hoeverre hebben degenen die anders tegen (homo)seksualiteit en gender aan zijn gaan kijken een punt?

‘Ze noemen vooral drie argumenten. Eén: de huidige vorm van homorelaties in liefde en trouw zou een nieuw verschijnsel zijn, waarover de Bijbel zich

‘We moeten kritisch naar onszelf kijken: waar zijn we misschien zelf al te ver in de tijdgeest meegezogen?’

niet uitspreekt. Twee: als God liefde is, hoe kan Hij dan tegen zulke liefdevolle verbintenissen zijn? Een derde argument is het beroep op de eschatologie, het denken vanuit de toekomst. In het Oude Testament was het ondenkbaar dat je ongetrouwd was, in het Nieuwe

Testament blijkt dat juist een roeping te zijn, in de verwachting van het komende Koninkrijk van God. Dat relativiseert het huwelijk als scheppingsordening. Zo zou er ruimte komen voor alternatieve relatievormen.

Daar valt echter veel op af te dingen. De Schrift wijst de homoseksuele praxis in alle vormen af. Een beroep op Bijbelteksten wordt soms afgedaan als wettisch en liefdeloos, maar Paulus en anderen laten heel duidelijk zien dat het leven met God juist een zorgvuldige gehoorzaamheid aan álle normen in de Bijbel insluit.

Het kan inderdaad een roeping zijn om met het oog op het Koninkrijk van God ongehuwd te blijven, maar dat betekent niet dat er opeens ruimte komt voor andere vormen van seksualiteit buiten het huwelijk. Ik zou eerder zeggen: vanuit de toekomstverwachting worden deze zaken juist gerelativeerd. Er zullen in de nieuwe hemel en de nieuwe aarde geen huwelijken en seksuele relaties meer zijn.

Mensen met genderdysforie hebben een sterk gevoel van onvrede met het geslacht waarmee ze geboren en opgegroeid zijn. In de theologie wordt soms gewerkt met de gedachte dat er voor God niet alleen mannen of vrouwen zijn. Nee, zo wordt dan gesteld, er is veel meer ruimte en variatie. Zoals God scheiding maakte tussen licht en duisternis, dag en nacht, zo zijn er ook tussenvormen, zoals de schemering. Je zou mensen daarom niet mogen vastpinnen op hun man- of vrouw-zijn.

Die redenering vind ik vergezocht en heeft Bijbels gezien geen poot om op te staan. God schiep de mens mannelijk en vrouwelijk. Het is de roeping van ieder mens om zichzelf als man of vrouw te aanvaarden. Tegelijk moeten we de gebrokenheid in de schepping zeer ernstig nemen. Dat betekent dat je de gevoelens van de kleine minderheid van

mensen die werkelijk met genderdysforie worstelen uiterst serieus neemt. Maar je kunt vanuit een uitzonderlijke situatie niet de hele Goddelijke regel op zijn kop zetten.

Kortom, het zijn dus geen betere exegetische inzichten en een dieper pastoraal invoelingsvermogen die tot verschuivingen leiden, maar uiteindelijk is het de tijdgeest die tot ongehoorzaamheid leidt. Dat zijn harde woorden, maar die moeten in helderheid gezegd worden.'

Zijn dit onderwerpen waarover christenen van mening mogen verschillen?

'Hiervan kun je niet zeggen: er zijn verschillende accenten en die mag je gerust naast elkaar laten staan. Op het terrein van huwelijk en gezin moeten er keuzes worden gemaakt. De kerk dient helderheid te verschaffen. Bij belangrijke ethische punten moeten we niet te benauwd zijn om te zeggen: Zo staat het in de Bijbel, zo geldt het.' ■

'Je moet de gevoelens van de kleine minderheid van mensen die werkelijk met genderdysforie worstelen uiterst serieus nemen. Maar je kunt vanuit een uitzonderlijke situatie niet de hele Goddelijke regel op zijn kop zetten'

UIT GEREFORMEERD KERKBLAD
VAN 31 MAART 2023

Wanneer de cultuur meer invloed krijgt dan Gods openbaring (zie hiervoor) ... wat voor soort kerkelijk leven levert dat dan op? Een trefzekere schets daarvan kwam ik tegen in het Gereformeerd Kerkblad van 31 maart 2023. Het is de schets van wat ik in de titel 'de tandeloze kerk' heb gedoopt. Maar de eigenlijke titel is 'De gemoedelijke kerk'. Piet Houtman schetst erin hoe veel kerken ernaar streven om een aantrekkelijke kerk te zijn. Iedereen moet zich er welkom en geaccepteerd weten. Iedereen moet als het kan in zijn kerkmuzikale voorkeuren bediend worden. Met veel laagdrempelige activiteiten, vooral ook kindgericht. Een kerk met een open, hulpvaardige uitstraling voor de buurt etc. etc. Houtman schrijft:

De tandeloze kerk

Zekerheden

Een van de aantrekkelijke kanten van zo'n kerk is de gemoedelijke sfeer. Je bent welkom, wie je ook bent, je mag komen zoals je bent. Er wordt niet moeilijk gedaan. Zulke kerken zijn inclusief. 'Niet oordelen' is een van hun kernwaarden. De boodschap is hartelijk, direct verstaanbaar, afgestemd op de hoorders, hun noden en behoeften. De boodschap van de preek komt vaak op hetzelfde neer: God zal je door alle moeiten in je leven heen helpen. Hoeveel kerkgangers zullen daar hun eigen situatie niet in herkennen en zich aangesproken voelen! Er is hoop, je kunt vertrouwen hebben, je kunt gerust zijn. Als je gelooft zul je gezegend worden, het zal je goed gaan; het 'welvaartsevangelie' doemt niet zelden op. De kerk staat open voor twijfelaars en voor twijfel. Stellige zekerheden en makkelijke antwoorden worden gewantrouwd, als iets ouderwets – 'we leven nu in de tijd van het postmodernisme' – en wereldvreemds. Het onderwerp zonde wordt vermeden of blijft onder de radar. Dat je je moet bekeren, en dat er een oordeel komt, blijft meestal onbenoemd. Er is wel een besef dat de kerk een minderheid geworden is in een gesecculariseerde cultuur, maar daar wordt in de praktijk niet zwaar aan getild, het leidt niet tot waarschuwingen tegen ongelof of een wereldse levensstijl.

Handen uit de mouwen

Natuurlijk kan er, zoals overall, verschil van mening zijn. Zo zijn er mensen die 'moeite hebben met' de maagdelijke

'Stellige zekerheden en makkelijke antwoorden worden gewantrouwd, als iets ouderwets en wereldvreemds'

geboorte van Jezus. Er zijn voorgangers die hun ongelof of twijfel aan de lichamelijke opstanding van Jezus uit het graf bemantelen met mooi klinkende maar abstracte woorden over nieuw leven. Je kunt zelfs andere godsdiensten respecteren, alsof het uiteindelijk om dezelfde God zou gaan. Anderen zijn orthodox en hebben ernstig bezwaar tegen zulke vrijzinnigheid, maar iemand 'verketteren' is een van de hoofdzonden. 'Hete hoofden, koude harten' is het schrikbeeld. Al met al ben je één kerk,

**'De kerkdeuren staan
wijd open voor je. Maar
een brede voordeur
leidt vaak tot een brede
achterdeur, waardoor
mensen verdwijnen'**

en die eenheid gaat boven alles. De kerk wil 'er zijn' voor haar omgeving, voor de buurt, voor iedereen, voor de samenleving. (Het leidde ooit in een regionaal blad tot de penibele kop: 'Nieuwe predikante plaatsnaam beschikbaar voor gemeenschap'.) Ze predikt naastenliefde, vooral praktisch, ze wil zelf het goede voorbeeld geven en stimuleert om de handen uit de mouwen te steken. Het koninkrijk van God bestaat meer in kinderopvang en andere steun aan ongehuwde moeders dan in een komend nieuw Jeruzalem. De kerk helpt mensen om de gemeente te benaderen voor verkeersdrempels en speelplaatsen, benadert zelf de politiek en wordt soms activistisch. Je vindt immers het best aansluiting bij wat er bij de mensen leeft als je ingaat op het hier-en-nu; dat houdt ze bezig.

Vrijblijvend

Intussen loopt de kerkgang van de traditionele leden al een tijdlang terug. Krimp is tenslotte een van de motieven voor evangelisatie. Het is nog mooi als de leden af en toe in de kerk komen. – 'Hervormd op wielen': alleen naar de kerk als je er op vier wielen heengereden wordt, bij doop, huwelijk en begrafenis –. Iets is beter dan niets, en je oordeelt niet over hun geloof: wie weet...! Het gevolg is wel dat je, als je vanuit een andere plaats in de gemeente komt wonen, weinig persoonlijke band met de gemeente krijgt: de gemeente is nooit als geheel bij elkaar. En als je wegblijft, zegt niemand: Ik heb je vorige week gemist. De kerkdeuren staan wijd open voor je. Vrijblijvend, er hóeft niks, je móét niks; iederéén heeft tenslotte een hekel aan moeten. Intussen wordt er met zorg gesproken over kerkverlating. Maar een brede voordeur leidt vaak tot een brede achterdeur, waardoor mensen verdwijnen. Er wordt meer energie in gestoken om je binnen te krijgen dan om je binnen te houden. Het kan zijn dat er een beroep op je wordt gedaan om aan een van de vele activiteiten mee te werken, en sommige mensen zullen daar blij mee zijn: je wordt gezien en serieus genomen, het is een blijk van erkenning. Maar het is op basis van vrijwilligheid, tenslotte moet je het zelf weten. Als je weg wilt, zal er verdriet zijn bij mensen, maar dat blijft discreet, het is je eigen keus; en er komt geen verdriet van God in het blikveld. Er zijn binnen dit kerktipe veel varianten. De PKN zou niet graag naast Hillsong worden gezet. De overeenkomst is: in de gemoedelijke kerk kunnen mensen zich prettig voelen, begrepen, en gelukkig, ze kunnen er zelfs opgetogen over zijn. De vraag is wel of dat goede gevoel ook het kruis van Jezus betreft, daar z'n anker vindt. Weten mensen zich ook verlost, voor langer dan dit leven? ■

Rectificatie

In het aprilnummer stond bij de bespreking van Harry Velvis, *En de erfgenamen dan? De zegen van Abraham en Gods missie* een verkeerd mailadres. Het boekje is te bestellen via kugena3@gmail.com (kugena dus niet met een hoofdletter.)

Nader Bekeken is een periodieke uitgave van de Stichting Woord en Wereld en verschijnt 11 x per jaar. De Stichting geeft tevens cahiers uit tot versterking van het gereformeerde leven.

DAGELIJKS BESTUUR VAN
DE STICHTING WOORD EN WERELD
Voorzitter

Ds. J. Wesseling (a.i.)

Secretaris

W. Hindriks

Penningmeester

G.F. Slump

REDACTIE NADER BEKEKEN

Hoofdredactie

Dr. P. Boonstra

Eindredactie

B. Seldenthuis

D.E. Slump-Schoonhoven

Redactie

Ds. S.M. Alserda

Drs. H.J. Boiten

Ds. C. van Dijk

Dr. B. van Egmond

Drs. B.P. Hagens

Drs. J.W. van der Jagt

Ds. P.L. Storm

Redactiesecretariaat

Ds. S.M. Alserda

Melkweg 49, 7904 ER Hoogeveen

Tel.: 06-165 61 146

Mail: redactie@woordenwereld.nl

Medewerkers Nader Bekeken

Dr. H.H. van Alten, Pretoria ZA

Ds. J. Beekhuis, Hoogeveen

Drs. L. Bezemer, Hattem

Drs. F.J. Bijzet, Emmen

J.H. Bollemaat, Dalfsen

H. Boomstra, Den Helder,

tekeningen/cartoons

A.C. Breen, Dunsborough, WA

Drs. E. Brink, Waddinxveen

Drs. J.J. Burger, Veenendaal

Ds. H. Drost, Grafhorst

Ds. P. Drost, Übelbach (Oostenrijk)

Drs. L.W. de Graaff, Heerde

Dr. A.N. Hendriks, Amersfoort

Prof. dr. P.H.R. van Houwelingen,

Kampen

Prof. dr. G. Kwakkel, Kampen

Ds. R.Th. Pos, Steenwijk-

G. Slings, Lelystad

Ds. A. van der Sloot, Steenwijk

Dr. R.T. te Velde, Wezep

Dr. H. Veldman, Zuidhorn

Ds. J. Wesseling, Veenendaal

Drs. Joh. de Wolf, Amersfoort

Ds. G. Zomer Jzn., Nieuwendijk

Basisonderwerp: Studio TinekeWerk

Vormgeving, prepress, fotografie:

Studio Bert Gort, Grijpskerk

Druk: VellendrukkerijBDU bv.,

Barneveld

Gesproken versie: Nader Bekeken

is ook op Daisy-cd en Webbox

verkrijgbaar.

Inlichtingen: Chr. Bibl. voor Blinden

en Slechtzienden,

tel. 0341-56 54 77, e-mail

klantenservice@cbb.nl.

U kunt ons steunen door uw voor de belasting aftrekbare giften te storten op rekening NL42 RABO 0324 6259 01 ten name van de Stichting Woord en Wereld. Zij die de stichting testamentair willen gedenken, kunnen gebruikmaken van de volgende formulering: Ik legateer (... bedrag invullen ...) vrij van kosten aan de Stichting Woord en Wereld, statutair gevestigd te Haarlemmermeer. Wij zijn een ANBI-instelling.

Adreswijzigingen
en/of opzeggingen

INTERNET:

- www.woordenwereld.nl
- woordenwereld@spabonneservice.nl
- naderbekeken@spabonneservice.nl

POSTADRES:

- Woord en Wereldabonneservice,
Postbus 105,
2400 AC Alphen aan den Rijn

TELEFOON:

- 088 - 110 20 42
- 0172 - 47 60 85

Beëindiging abonnement:

tenminste 4 weken voor het einde van de abonnementsperiode.

Bezorgklachten:

www.woordenwereld.nl/klantenservice

Meer informatie en abonnements-
voorwaarden op www.woordenwereld.nl

Abonnementsprijzen:

- Nader Bekeken € 46,50
- Nader Bekeken (buitenland Europa) € 95,50
- Nader Bekeken (buitenland overig) € 107,00
- Nader Bekeken studenten € 27,50
- Nader Bekeken cadeau-abonnement € 23,25
- Nader Bekeken PDF € 27,50
- Nader Bekeken PDF (buitenland Europa) € 39,50
- Nader Bekeken PDF (buitenland overig) € 51,25

Prijzen losse verkoop:

- Nader Bekeken € 4,75 (incl. verzendkosten)
- Cahier € 15,50 (incl. verzendkosten)
- Cahier PDF € 8,00

Bankrekeningnummer:

NL 75 INGB 0007 2255 58

Bic-code: INGBNL2A

Deze tarieven gelden bij machtiging (automatische incasso).

Voor betaling per acceptgirokaart of per eigen overschrijving geldt een opslag van € 2,-

Bankrekeningnummer voor giften:

NL42 RABO 0324 6259 01

De stichting Woord en Wereld heeft geprobeerd alle rechthebbenden te achterhalen en in te lichten. Mocht de vermelding van eigenaar of copyright onjuist of onvolledig zijn, neemt u dan contact op met de redactie.

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd worden en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 1380 - 3034

www.woordenwereld.nl

Neem nu een jaarabonnement
en ontvang de special
'De bijbel of een biertje' gratis!

Ga voor het afsluiten van een abonnement
naar www.woordenwereld.nl

Kijk eens
op onze
website!

www.woordenwereld.nl

Daarop kunt u:

- de laatste nummers van Nader Bekeken bekijken;
- het artikel van de maand uit de laatste nummers downloaden;
- nummers die langer dan een jaar geleden verschenen zijn downloaden;
- informatie over de cahiers van Woord en Wereld vinden;
- met de zoekfunctie allerlei onderwerpen vinden waarover iets geschreven is.

Absalom

De meeste prinsen sterven niet in bomen,
maar ik was altijd al een wonderkind.
Hier, in de takken van de terebint,
hang ik te wachten wie er langs zal komen.

Toch hoog geëindigd, net als in mijn dromen,
hang ik hier aan mijn haren in de wind,
geschommeld als een ontevreden kind
te wachten of mijn vader langs zal komen.

Ik weet niet, vader, of het lang zal duren
en of ik steeds mijn ogen open houd:
ik ben hier in het bos niet onder vrienden.

Maar ik zal zeker tot het najaar duren
de boom zal dragen waar je zo van houdt:
de vruchten die tot lichtend voorbeeld dienen.

MENNO VAN DER BEEK (1967)
UIT: *VERGEZOCHT*, 1999

—

Hier is het woord aan Absalom,
hij is de ik'.
Bijzondere regels:
De meeste prinses sterven niet
in bomen,
En: Toch hoog geëindigd, net als
in mijn dromen,
hang ik hier aan mijn haren in
de wind.

In het sextet spreekt de 'ik' z'n
vader aan:
David die zo zou wenen om de
dood van zijn zoon.
David die hield van lichtende
voorbeelden.
Van wie de hangende Absalom
nu deel uitmaakt.